

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

2017 թ. ԱՊՐԻԼԻ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԺԱՄԱՆԱԿ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՌԵՍՈՒՐՍԻ ՉԱՐԱՇԱՀՄԱՆ
ԵՎ ԱՅԼԸՆՏՐԱԿԱՆ ԽԱԽՏՈՒՄՆԵՐԻ

ՄՈՆԻՏՈՐԻՆԳ

Երևան - 2017

Publication of this report is supported by Open Society Foundations - Armenia, grant N19528. The opinions and analyses expressed in the report are those of the authors and do not represent opinions and positions of Open Society Foundations – Armenia.

Սույն զեկույցի թողարկումը հնարավոր է դարձել Բաց հասարակության հիմնադրամներ - Հայաստան կազմակերպության օժանդակության շնորհիվ, դրամաշնորհ N19528: Ձեկույցում տեղ գտած տեսակետները և վերլուծությունները արտահայտում են հեղինակների կարծիքը և կարող են չհամընկնել Բաց հասարակության հիմնադրամներ - Հայաստան կազմակերպության տեսակետների և դիրքորոշումների հետ:

Ծրագրի աշխատակազմ

Վարուժան Հոկտանյան

Ծրագրի ղեկավար

Տաթևիկ Բարսեղյան

Մոնիտորների խմբերի համակարգող

Իսաչիկ Հարությունյան

Օրենսդրության վերլուծաբան

Վախթանգ Սիրադեղյան

Լրատվամիջոցների մոնիտորինգի պատասխանատու

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ 4

ՎԱՐՉԱԿԱՆՈՒԵՍՈՒՐՍԻՉԱՐԱՇԱՀՄԱՆՍԱՀՄԱՆՈՒՄԸ,
ԱՅԴՈՒԵՍՈՒՐՍԻՏԵՍԱԿՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑՈՒՄԱՆ ՕՐԻՆԱԿՆԵՐԸ 7

ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ 2017Թ. ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ 10

ԿԱՐԳԱՎՈՐԻՉԴԱՇՏ 14

ԿԻՐԱՌՎԱԾՍԵԹՈՂԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ 18

ՄՈՆԻՏՈՐԻՆԳԻ ԲԱՑԱՀԱՅՏՈՒՄՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ 23

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ 35

ՀԱՎԵԼՎԱԾ 1 38

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Նախընտրական քարոզչության ընթացքում ընտրական խախտումները, ներառյալ՝ վարչական ռեսուրսի չարաշահումը, շարունակում են մնալ Հայաստանի ընտրական գործընթացի ամենից խնդրահարույց ոլորտը: Նման խախտումների ազդեցությունը ընտրությունների ելքի վրա շատ մեծ է և երբեմն կարող է ունենալ որոշիչ նշանակություն. այսինքն եթե նույնիսկ քվեարկության օրը ընտրական խախտումների ծավալը հարաբերականորեն մեծ չէ, այնուամենայնիվ, ընտրության արդյունքները կարող են մեծապես պայմանավորվել նախընտրական քարոզչության ընթացքում տեղի ունեցած խախտումներով: Մասնավորապես, շատ վերլուծաբաններ, կուսակցությունների ներկայացուցիչներ և դիտորդներ պնդում են որ 2017թ. ապրիլի խորհրդարանական ընտրությունների արդյունքները որոշվել են մինչև քվեարկության օրը (ապրիլի 2) տեղի ունեցած ընտրական խախտումներով:

Համապետական և տեղական ընտրությունների անցկացման վերաբերյալ Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ հակակոռուպցիոն կենտրոնի (ԹԻՀԿ) և այլ տեղական ՀԿ-ների, ինչպես նաև որոշ միջազգային փորձագետների վերլուծությունները վեր են հանում այն հանգամանքը, որ 2003թ.-ից սկսած Հայաստանում անցկացված բոլոր ընտրությունների վրա ավելի լուրջ ազդեցություն են ունեցել դրամական միջոցներն ու վարչական ռեսուրսը, քան թե ծրագրերն ու գաղափարախոսությունները: Իշխող քաղաքական ուժի կողմից ահռելի ֆինանսական ռեսուրսի ապօրինի օգտագործումը և այդ ուժի հետ սերտաճած խոշոր բիզնեսը, ինչպես նաև ընդդիմադիր կուսակցությունների վրա գործադրված ֆինանսական և քաղաքական ճնշման տարբեր ձևերը լրջորեն աղավաղել են ընտրությունների արդյունքները:

Մինևույն ժամանակ, Հայաստանն ունի նախընտրական քարոզչության ֆինանսավորմանը և վարչական ռեսուրսի չարաշահմանն առնչվող միջազգային պարտավորություններ՝ կապված նրա մի շարք միջազգային կոնվենցիաներին և կազմակերպություններին անդամակցելու հետ: Եվրոպայի անվտանգության և համագործակցության խորհրդաժողովի (ներկայումս Եվրոպային անվտանգության և համագործակցության կազմակերպություն) Մարդկային ուղղությանը նվիրված համաժողովի՝ Կոպենհագենի հանդիպմանը փաստաթուղթ, որն ընդունվել է 1990թ. հունիսի 29-ին, մասնակից պետություններից պահանջում է «ապահովել, որ օրենքը կիրառվի և պետական քաղաքականությունն իրականացվի այնպես, որ հնարավորություն ստեղծվի քաղաքական քարոզչություն իրականացնել արդար և ազատ մթնոլորտում, որտեղ վարչական բնույթի գործողությունները, բռնությունը և ահաբեկումը չեն խոչընդոտի կուսակցություններին և

թեկնածուներին ներկայացնելու իրեն տեսակետները և արժանիքներն ազատորեն, կամ չեն արգելի քվեարկողներին դրանց մասին տեղականալ և քննարկել կամ ազատորեն տալ իրենց ձայնը առանց վախենալու հատուցումից» (տե՛ս կետ 7.7):

Վարչական (պետական) ռեսուրսի չարաշահման երևույթը բնորոշ է այն երկրներին, որտեղ առկա են լիազորությունների չափազանց մեծ կենտրոնացում իշխանության գործադիր ճյուղի (որը Հայաստանում առայժմ փաստացիորեն գլխավորում է երկրի Նախագահը) ձեռքերում և միաժամանակ դատական համակարգի անկախության պակաս կամ բացակայություն և թույլ կուսակցական համակարգ:¹ Ընտրությունների միջազգային դիտորդական առաքելությունների զեկույցները Հայաստանում նախորդ 2012թ. խորհրդարանական և 2013թ. նախագահական ընտրությունների վերաբերյալ ցույց են տալիս, որ վարչական ռեսուրսի չարաշահումը հանդիսանում էր հանրապետության համար լուրջ մարտահրավեր:² Մասնավորապես, ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ Ընտրությունների դիտորդական առաքելության (ԸԴԱ) Հայաստանի 2012թ. խորհրդարանական ընտրությունների վերաբերյալ եզրափակիչ զեկույցում նշվում է, որ «Վարչական ռեսուրսի չարաշահումը, ներառյալ ուսումնական հաստատությունների աշխատակիցների ռեսուրսի չարաշահումը, հանդիսանում է Ընտրական օրենսգրքի խախտում և նպաստում է քաղաքական մրցակիցների համար անհավասար պայմանների ստեղծմանը, որը հակասության մեջ է գտնվում ԵԱՀԿ Կոպենհագենի 1990թ. փաստաթղթի հետ»:³ Պետական և համայնքային մարմինների կողմից վարչական ռեսուրսի չարաշահման մասին մի քանի անգամ նշվել է նաև Հայաստանի 2013թ. նախագահական ընտրությունների վերաբերյալ ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ վերջնական զեկույցում: Օրինակ, այդ զեկույցում նշվում է, որ «Բացառությամբ թեկնածու հանդիսացող գործող նախագահից, մնացած բոլոր թեկնածուները և քաղաքացիական նախաձեռնություններն իրենց մտահոգություններն էին հայտնել ընտրական գործընթացի օրինավորության և վարչական ռեսուրսի չարաշահման վերաբերյալ: Չնայած Ընտրական օրենսգրքը սահմանում է կանոններ, որոնք նպատակաուղղված են ապահովելու հավասար հնարավորություններ բոլոր թեկնածուների համար, քարոզարշավը կարգավորող որոշ

¹ *Կուսակցությունների և նախընտրական քարոզարշավների ֆինանսավորում. Քաղաքական ֆինանսավորման ձեռնարկ* International IDEA 2014, էջ 185

² Սույն հրապարակումն ավարտելու պահի դրությամբ, 2017թ. խորհրդարանական ընտրությունների վերաբերյալ ընտրությունների միջազգային դիտորդական առաքելությունների (ԸՄԴԱ) կողմից, ներառյալ ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ-ի ԸՄԴԱ-ի կողմից, որևէ եզրափակիչ զեկույց դեռևս չի հրապարակվել:

³ Տե՛ս ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ ԸԴԱ վերջնական զեկույցը Հայաստանի 2012թ. մայիսի 6-ի խորհրդարանական ընտրությունների վերաբերյալ (<http://www.osce.org/odihr/91643?download=true>), էջ 12

որոշումներ և դրանց կիրարկումը ապացուցեցին, որ դրանք չեն ապահովում վարչական ռեսուրսի չարաշահումից բավարար պաշտպանություն:»⁴

Բաց հասարակության ինստիտուտի աջակցության հիմնադրամ-Բուդապեշտի և այնուհետ Բաց հասարակության հիմնադրամներ-Հայաստանի աջակցության շնորհիվ ԹԻՀԿ-ն անց է կացրել վարչական ռեսուրսի չարաշահման մոնիտորինգ Հայաստանի 2007, 2012 և 2017թվականների խորհրդարանական, ինչպես նաև 2008 և 2013 թվականների նախագահական ընտրությունների ընթացքում: Այդ մոնիտորինգի նպատակն էր բացահայտել և վերլուծել վարչական ռեսուրսի չարաշահման դրսևորումները և պատճառները (որոնք հանդիսանում են նախընտրական քարոզչության ընթացքում քաղաքական կոռուպցիայի ակնհայտ դրսևորումներ), խրախուսել քաղաքական դերակատարների թափանցիկությունը և հաշվետվողականությունը, պարզել ընտրությունները կարգավորող դաշտի և դրա կիրարկման գործընթացի թերությունները:

Այս հրապարակումն ամփոփում է ԹԻՀԿ-ի կողմից անցկացված 2017թ. խորհրդարանական ընտրություններում վարչական ռեսուրսի չարաշահման մոնիտորինգի արդյունքները: Ներածական մասից բացի, այս հրապարկման մեջ ներառված են հետևյալ գլուխները՝ ա. **Վարչական ռեսուրսի չարաշահման սահմանումը, այդ ռեսուրսի տեսակները և դրանց չարաշահման օրինակները, բ. Տեղեկություններ 2017թ. խորհրդարանական ընտրությունների վերաբերյալ, գ. Կարգավորիչ դաշտ, դ. Կիրառված մեթոդաբանություն, ե. Մոնիտորինգի բացահայտումները և դրանց վերլուծությունը և գ. Եզրակացություն և առաջարկություններ:**

---

⁴Տե՛ս ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ ԸԴԱ վերջնական զեկույցը Հայաստանի 2013թ. փետրվարի 18-ի նախագահական ընտրությունների վերաբերյալ (<http://www.osce.org/odihr/elections/101314?download=true>), էջ 12

ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՌԵՍՈՒՐՍԻ ՉԱՐԱՇԱՀՄԱՆ ՍԱՀՄԱՆՈՒՄԸ, ԱՅՐ ՌԵՍՈՒՐՍԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ՉԱՐԱՇԱՀՄԱՆ ՕՐԻՆԱԿՆԵՐԸ

Քաղաքական կոռուպցիան քարոզարշավի ժամանակ արտահայտվում է երկու ձևով: Առաջինը, որը այդ կոռուպցիայի դասական ձևն է, արտահայտվում է ֆիզիկական և, ավելի հաճախ, իրավաբանական անձանց կողմից կուսակցությունների նախընտրական հիմնադրամներին նվիրատվություններ անելու տեսքով՝ դրա փոխարեն հետագայում, այդ կուսակցության՝ իշխանության գալու դեպքում, անօրինական առավելություններ ստանալու ակնկալիքով (*ես քեզ, դու ինձ* սկզբունքով նվիրատվություններ): Սակայն, սկսած 1990-ական թվականներից, քաղաքական կոռուպցիայի մեկ այլ դրսևորում, այն է, վարչական (պետական) ռեսուրսի չարաշահումը, հայտնվեց քաղաքական ֆինանսավորման հարցերն ուսումնասիրողների ուշադրության կենտրոնում: Այս դեպքում, իշխող քաղաքական ուժերը և պաշտոնյաներն օգտագործում էին պաշտոնի բերումով իրենց տնօրինման տակ գտնվող հանրային միջոցները իրենց քարոզարշավների նպատակներին ծառայեցնելու համար:⁵

Գոյություն ունեն վարչական ռեսուրսի չարաշահման մի քանի սահմանումներ և այս ծրագրում այն սահմանվում է որպես *պետական և հանրային ոլորտի լիազորությունների և ռեսուրսների օգտագործում (ներառյալ ուժային, մարդկային (աշխատակազմի առումով), ֆինանսական, նյութական և այլ տեսակի ռեսուրսների) իշխող քաղաքական գործիչների կամ կուսակցությունների կողմից՝ վերընտրվելու իրենց հեռանկարները լավացնելու նպատակով՝ խախտելով հանրային պաշտոնը զբաղեցնելու հետ կապված գործառույթները կարգավորող իրավական և/կամ այլ նորմերը և պարտականությունները:*⁶

Վարչական ռեսուրսները դասակարգվում են 6 տեսակի: Դրանք են. 1) ուժային, 2) կարգավորիչ, 3) օրենսդրական, 4) ինստիտուցիոնալ, 5) ֆինանսական և 6) լրատվական: Ուժային ռեսուրսները ներառում են ոստիկանությունը և իրավապահ այլ կառույցները, ներառյալ ազգային

⁵ «Վարչական ռեսուրս» արտահայտությունն առաջին անգամ հայտնվել է Ռուսաստանում 1996թ. նախագահական ընտրությունների ժամանակ, երբ այդ կոնցեպտն առաջին անգամ օգտագործվել և ուսումնասիրվել է: Իմիջիայլոց, «վարչական ռեսուրս» արտահայտությունը դա ռուսերեն «административный ресурс» արտահայտության հայերեն թարգմանությունն է: Զարմանալի չէ, որ այս արտահայտությունը եկել է նախկին կոմունիստական երկրից, քանի որ այդ երկրները, որոնց թվում նաև Հայաստանը, ունեն տոտալիտար կառավարման երկարամյա ժառանգություն, երբ պետությունը և իշխող կուսակցությունը սերտաճած էին, և դրա հետևանքով պետական ռեսուրսն ամբողջովին գտնվում էր այդ կուսակցության տրամադրության տակ: Ակնհայտ է, որ այդ երկրներում տոտալիտարիզմի անկումից հետո էլ իշխող քաղաքական ուժերի և առաջնորդների կողմից պետական ռեսուրսների օգտագործումն ընտրությունների արդյունքների վրա իրենց օգտին ազդելու նպատակով չի անհայտացել:

⁶Ինչպես ԹԻՉԿ-ի նախորդ մոնիտորինգային ծրագրերի, այնպես էլ այս ծրագրի իրականացման ժամանակ ևս, վարչական ռեսուրսի կոնցեպտը և դասակարգումը, վարչական ռեսուրսի չարաշահման սահմանումը, ինչպես նաև վարչական ռեսուրսի չարաշահման մեթոդաբանությունը վերցվել է *Նախընտրական քարոզարշավի ֆինանսավորման մոնիտորինգ. Ձեռնարկ հասարակական կազմակերպությունների համար* հրատարակումից, որը պատրաստվել էր Բաց հասարակության Արդարադատության նախաձեռնության կողմից 2005 թվականին:

անվտանգության ծառայությունը: Այս ռեսուրսները կարող են օգտագործվել ահաբեկելու, վախեցնելու, ձերբակալելու, կամ, նույնիսկ որոշ դեպքերում, ֆիզիկապես վերացնելու իշխող քաղաքական ուժի հակառակորդներին: Կարգավորիչ ռեսուրսը գտնվում է այն պետական մարմինների ձեռքում, որոնք պատասխանատու են գործող կանոնակարգերը կիրարկելու համար: Այդ մարմիններն ներառում են ընտրական հանձնաժողովներից մինչև հարկային տեսչությունը: Առաջինները կարող են, օրինակ, մերժել կամ չեղյալ համարել ընդդիմադիր կուսակցության գրանցումը որպես ընտրությունների մասնակից: Իսկ հարկային մարմինները կարող են “հանկարծակիորեն” նախաձեռնել ստուգում այն ընկերությունում, որը քարոզարշավի ժամանակ նվիրատվություն էր կատարել որևէ ընդդիմադիր կուսակցության օգտին: Օրենսդրական ռեսուրսի աղբյուրը տվյալ երկրի խորհրդարանն է: Իշխող քաղաքական ուժը, ունենալով մեծամասնություն խորհրդարանում, կարող է անցկացնել ընտրական այնպիսի օրենսդրություն, որը լինի խտրական ընդդիմության նկատմամբ (օրինակ, սահմանել ընտրական հանձնաժողովների կազմավորման այնպիսի սկզբունք, որը ձեռնտու կլինի իշխող քաղաքական ուժին) կամ ավելի դժվարին դարձնի տեղական կամ միջազգային դիտորդների կողմից ընտրությունների դիտորդությունը: Ինստիտուցիոնալ ռեսուրսները դրանք ուղղակի պետության մարդկային և նյութական ռեսուրսներն են: Դրանք են պետական և համայնքային մարմինների տեղակայման շենքերը և շինությունները, այդ մարմինների աշխատակիցների աշխատանքային ժամանակը, ավտոմեքենաները, համակարգիչները, ինչպես նաև այդ մարմիններում աշխատող պաշտոնյաները և հանրային ծառայողները, և պետական կամ համայնքային մարմինների ենթակայության հիմնարկությունների (դպրոցներ, բուհեր, հիվանդանոցներ, մանկապարտեզներ և այլն) և ձեռնարկությունների աշխատակիցները: Ինստիտուցիոնալ վարչական ռեսուրսի չարաշահման օրինակ կարող է լինել ուսուցիչներին կամ բժիշկներին ստիպելը՝ մասնակցելու իշխող կուսակցության նախընտրական միջոցառմանը կամ քվեարկելու այդ կուսակցության օգտին: Ֆինանսական վարչական ռեսուրսի աղբյուրներն են հանրային, ներառյալ պետական և համայնքային, բյուջեները: Այս բյուջեների միջոցները քարոզարշավի ժամանակ կարող են օգտագործվել կաշառելու համար ընտրողներին, բարձրացնելու թոշակառուների թոշակները, ասֆալտապատելու փողոցները, բարեկարգելու բակերը, բացելու նոր խաղահրապարակներ և այլն: Վերջապես, լրատվական վարչական ռեսուրսը դա պետական կամ պետության կողմից տնօրինվող լրատվամիջոցներն են: Այս ռեսուրսի չարաշահման օրինակներից են իշխող կուսակցության կամ թեկնածուի քարոզարշավի անհամեմատ ավելի լայն լուսաբանումը՝ լռության մատնելով ընդդիմադիր կուսակցությունների և թեկնածուների քարոզարշավը,

ընդդիմադիր կուսակցությունների և թեկնածուների վերաբերյալ վարկաբեկիչ կամ կեղծ տեղեկատվության տարածումը և այլն:

Վարչական ռեսուրսի չարաշահումը ոչ միայն խաթարում է քարոզարշավը, այլ նաև ապականում է ողջ քաղաքական համակարգը: Այն սահմանափակում է մարդկանց քաղաքական և քաղաքացիական ազատությունները, խանգարում է քաղաքացիներին արդյունավետ կերպով մասնակցելու քաղաքական գործընթացներին, որը հանգեցնում է հասարակության մեջ քաղաքականության նկատմամբ հիասթափության աճի, խաթարում է պետության գործառույթների օրինավորությունը՝ ծառայեցնելով դրանք ոչ թե սահմանադրությամբ և օրենքներով սահմանված նպատակներին, այլ քարոզարշավներ իրականացնելուն, և, վերջապես, հանրային ռեսուրսները օգտագործվում են ոչ թե հանրային, այլ մասնավոր շահեր սպասարկելու համար: Արդյունքում դա կարող է հանգեցնել երկրում ավտորիտար վարչակարգի հաստատմանը, երբ քաղաքական իշխանությունը մենաշնորհված է կամ “գավթված” է մեկ քաղաքական ուժի կողմից:

ՀՀ Ազգային ժողովի (ԱԺ) ընտրությունները տեղի ունեցան 2017թ. ապրիլի 2-ին: Դրանք անցկացվեցին նոր Ընտրական օրենսգրքի (ԸՕ) հիման վրա, որն ԱԺ-ն ընդունեց 2016թ. մայիսի 25-ին: Համաձայն ԸՕ հոդված 76-ի ԱԺ պատգամավորների նվազագույն թիվը 101 է: Ընտրական համակարգն իրենից ներկայացնում է երկմասանի համամասնական համակարգ և միայն այն կուսակցությունները (կուսակցությունների դաշինքներն) են ստանում տեղեր ԱԺ-ում, որոնք կարողանում են հաղթահարել ԸՕ-ով սահմանված նվազագույն շեմը:⁷ Շեմերը հաղթահարած յուրաքանչյուր կուսակցության կամ կուսակցությունների դաշինքի կողմից ստացած մանդատների կեսը բաժին է հասնում այդ կուսակցության (կուսակցությունների դաշինքի) համապետական ընտրական ցուցակի, իսկ մյուս կեսը՝ տարածքային ցուցակների թեկնածուներին:⁸ ԸՕ հոդված 78-ի համաձայն հանրապետության ողջ տարածքում կազմավորվում է 13 ընտրատարածք: Դրանցից 4-ը կազմավորվում է Երևան քաղաքում, իսկ 9-ը՝ մարզերում:⁹ ԸՕ հոդված 95-ի 8-րդ մասը սահմանում է այն բանաձևը, որով յուրաքանչյուր կուսակցության (կուսակցությունների դաշինքի) մանդատները բաշխվում են ըստ ընտրատարածքների: Այստեղ հարկ է նշել, որ այս բանաձևով առավելությունը տրվում է տարածքային ցուցակների ոչ թե այն թեկնածուներին, որոնք ստացել են ամենից շատ թվով ձայներ, այլ նրանց, որոնք ներկայացնում են այն ընտրատարածքները, որտեղ իրենց կուսակցությունը (կուսակցությունների դաշինքը) ստացել է ավելի շատ թվով ձայներ:

Մինչև 4 մանդատ տրվում է հանրապետության 4 ամենամեծաթիվ ազգային փոքրամասնություններին: Այդ փոքրամասնությունները որոշվում են ըստ ընտրություններին նախորդող վերջին մարդահամարի տվյալների: Այս դեպքում վերջին մարդահամարը տեղի էր ունցել 2011թ.-ին և ըստ նրա արդյունքների Հայաստանի ամենամեծաթիվ ազգային փոքրամասնությունը եզդիներն էին: Նրանց հետևում էին ռուսները, ասորիները և քրդերը: Յուրաքանչյուր կուսակցություն (կուսակցությունների դաշինք) կարող է առաջադրել նշված ազգային փոքրամասնությունների մինչև 4 ներկայացուցիչ որպես իր թեկնածու (տե՛ս ԸՕ հոդված 83):

⁷ Համաձայն ԸՕ հոդված 95-ի 4-րդ մասի, կուսակցությունների համար այդ շեմը հավասար է 5%-ի, իսկ կուսակցությունների դաշինքների համար՝ 7%-ի: Բացի այդ, համաձայն այդ նույն մասի, եթե սահմանված շեմերը հաղթահարում են 3-ից պակաս քաղաքական ուժեր (1 կամ 2), ապա ԱԺ մանդատները բաշխվում են երեք բոլորից շատ քվե ստացած քաղաքական ուժերի միջև անկախ նրանց կողմից շեմերը հաղթահարելուն:

⁸ ԸՕ հոդված 95-ի 7-րդ մասից բխում է, որ եթե կուսակցության (կուսակցությունների դաշինքի) կողմից ստացված մանդատների թիվը կենտ է, ապա լրացուցիչ մանդատը ստանում է նրա համապետական ցուցակի թեկնածուն:

⁹ Հանրապետության 8 մարզերից յուրաքանչյուրն ընդգրկում է մեկ ընտրատարածք, իսկ Սյունիքի և Վայոց Ձորի մարզերը միասին ընդգրկված են մեկ ընտրատարածքում:

Ընտրական օրենսգիրքը նաև սահմանում է (տե՛ս ԸՕ հոդված 96), որ կառավարությունն ձևավորելու համար քաղաքական ուժը (կուսակցությունը կամ կուսակցությունների դաշինքը) պետք է ունենա ԱԺ տեղերի առնվազն 54%-ը (այսպես կոչված “կայուն խորհրդարանական մեծամասնություն”): Եթե կուսակցությունը (կուսակցությունների դաշինքը) ստանում է ձայների բացարձակ մեծամասնությունը, բայց 54%-ից պակաս, ապա այն ստանում է լրացուցիչ (բոնուսային) մանդատներ¹⁰՝ ունենալու համար կայուն խորհրդարանական մեծամասնություն¹¹: Եթե կայուն խորհրդարանական մեծամասնություն չի ձևավորվում, ապա քվեարկության օրից 28 օր հետո անցկացվում է ընտրությունների երկրորդ փուլ, որին մասնակցում են առաջին փուլի երկու ամենաշատ քվեներ ստացած քաղաքական ուժերը, և այդ փուլի հաղթողը ստանում այնքան լրացուցիչ մանդատ, որը նրանկապահովի կայուն խորհրդարանական մեծամասնություն:

Նոր Ընտրական օրենսգիրքը հայաստանյան ընտրություններում առաջին անգամ հնարավորություն տվեց իրականացնելու ընտրողների ինքնության ստուգում քվեարկության օրը: Այն իրականացվեց Ընտրողների ինքնության սարքերի (ԸԻՍ) միջոցով, որոնք տրամադրվել էին ՄԱԿ-ի Զարգացման Ծրագրի կողմից իրականացված ընտրություններին օժանդակության ծրագրի շրջանակներում՝ Եվրամիության, ԱՄՆ, Մեծ Բրիտանիայի, Գերմանիայի և ՀՀ կառավարության ֆինանսական աջակցության շնորհիվ: ԸԻՍ-երը ներբեռնված էին ընտրացուցակների էլեկտրոնային պատճեններով: Բազմակի քվեարկության դեպքերը կանխելու նպատակով այդ սարքերի միջոցով սկանավորվում էին նաև ընտրողների մատնահետքերը: Նոր Ընտրական օրենսգրքի կողմից ընտրական գործընթացի մեջ ներմուծված մեկ այլ բարելավում է քվեարկության օրվանից հետո ընտրացուցակների հրապարակումը: Այս փոփոխությունը, որը մտցնելու համար ընդդիմությունը և ընտրությունների դիտորդության մեջ ներգրավված քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունները երկար էին պայքարել, հնարավոր դարձրեց էապես կրճատել բազմակի քվեարկության հնարավորությունը, մանավանդ այն ընտրողների փոխարեն, ովքեր գտնվելով հանրապետությունից դուրս, շարունակում էին մնալ ընտրացուցակներում: Սակայն, ընտրական գործընթացների որոշ ասպեկտների կարգավորումը

¹⁰Մեկ այլ դեպքը, երբ քաղաքական ուժ(եր)ը կարող են ստանալ բոնուսային մանդատներ, դա այն է, երբ որևէ քաղաքական ուժ ստանում է ԱԺ տեղերի 2/3-ից ավելին: Այդ դեպքում, համաձայն ԸՕ հոդված 96-ի 2-րդ մասի, մանդատ ստացած մյուս քաղաքական ուժերը ստանում են այնքան բոնուսային մանդատներ, որպեսզի միասին ունենան ԱԺ տեղերի առնվազն 1/3-ը: Այդ բոնուսային տեղերը բաշխվում են մանդատ ստացած քաղաքական ուժերի միջև այն նույն համամասնությամբ, ինչ նրանց, նախքան այդ բոնուսային մանդատները ստանալը, ստացած մանդատներն էին:

¹¹Կայուն խորհրդարանական մեծամասնություն կարելի է նույնպես ունենալ կոալիցիա կազմելու միջոցով, պայմանով, որ այն կազմավորվի ընտրությունների վերջնական արդյունքների հրապարակումից հետո 6 օրվա ընթացքում և այդ կոալիցիան չպետք է կազմված լինի 3-ից ավել քաղաքական ուժերից (տե՛ս ԸՕ Հոդված 97):

նոր Ընտրական օրենսգրքով վատթարացավ համեմատած նախկին օրենսգրքի հետ: Մասնավորապես, ներկա Ընտրական օրենսգրքով ավելի հեշտ կլինի տեղամասային կենտրոնից հեռացնել դիտորդներին կամ լրագրողներին, քան դա նախկինում էր:

Սակայն այս ընտրությունների ժամանակ ոչ կարիք եղավ կայուն խորհրդարանական մեծամասնության նպատակով կոալիցիա ձևավորել, ոչ էլ, առավել ևս, անցկացնել երկրորդ փուլ: Չառաջացավ նաև այնպիսի իրավիճակ, որը կբերեր “բնուսային” տեղերի բաշխմանը: Ընտրություններին մասնակցեցին 9 կուսակցություններ և կուսակցությունների դաշինքներ և, ինչպես երևում է **Աղյուսակ 1**-ից, նրանցից միայն 4-ին հաջողվեց հաղթահարել 5% (կուսակցությունների դեպքում) կամ 7% (կուսակցությունների դաշինքների դեպքում) շեմերը և ստանալ տեղեր ԱԺ-ում: ԱԺ 101 տեղերից 55-ը ստացավ Հայաստանի հանրապետական կուսակցությունը (ՀՀԿ), 30-ը՝ «Ծառուկյան» կուսակցությունների դաշինքը, 9-ը՝ «Ելք» կուսակցությունների դաշինքը և 7-ը՝ Հայ Յեղափոխական Դաշնակցություն (ՀՅԴ) կուսակցությունը: Ի լրումն դրա, ՀՀԿ-ն ստացավ ազգային փոքրամասնություններին հատկացված 4 մանդատներից 3-ը (եզդի, ասորի և քուրդ համայնքների ներկայացուցիչները), իսկ «Ծառուկյան» կուսակցությունների դաշինքը ստացավ այդ մանդատներից մեկը (ռուսական համայնքի ներկայացուցիչը): Այսպիսով, ՀՀԿ-ի տեղերի ընդհանուր թիվը հավասարվեց 58-ի, իսկ «Ծառուկյան» կուսակցությունների դաշինքինը՝ 31-ի: Ունենալով 58 տեղ ԱԺ-ում՝ ՀՀԿ-ն ապահովեց կայուն խորհրդարանական մեծամասնություն իր համար և հնարավորություն ստացավ միանձնյա ձևավորել կառավարություն: Սակայն ընտրություններից հետո ՀՀԿ-ն, ինչպես և մինչև ընտրությունները, նորից կազմավորեց կոալիցիոն կառավարություն ՀՅԴ-ի հետ:

Աղյուսակ 1. 2017թ. խորհրդարանական ընտրությունների վերջնական արդյունքները

Կուսակցություններ/կուսակցությունների դաշինքներ	Քվեների քանակը և տոկոսը
1. Հայաստանի հանրապետական կուսակցություն	770,441 (49.02%)
2. «Ծառուկյան» կուսակցությունների դաշինք	428,836 (27.34%)
3. «Ելք» կուսակցությունների դաշինք	122,065 (7.88%)
4. Հայ Յեղափոխական Դաշնակցություն կուսակցություն	103,048 (6.67%)
5. Հայկական վերածնունդ կուսակցություն	58,265 (3.83%)
6. «ՕԳՕ» կուսակցությունների դաշինք	32,508 (2.19%)
7. «Կոնգրես-ՀԺԿ» կուսակցությունների դաշինք	25,950 (1.78%)
8. «Ազատ դեմոկրատներ» կուսակցություն	14,739 (1.07%)
9. Հայաստանի կոմունիստական կուսակցություն	11,741 (0.88%)

Բազմաթիվ խախտումների, որոնց մեջ կարելի է առանձնացնել մանավանդ ընտրակաշառքի բաժանումը, ինչպես նաև և՛ քարոզարշավի ժամանակ, և՛ քվեարկության օրը ընտրողների վրա ճնշումների այլ տիպի ազդեցության գործադրման պատճառով խորհրդարանական ընտրությունների արդյունքները հարցականի տակ դրվեցին ընդդիմադիր կուսակցությունների, անկախ տեղական դիտորդական առաքելությունների և լրատվամիջոցների կողմից:

Ապրիլի 14-ին «Կոնգրես-ՀԺԿ» կուսակցությունների դաշինքը դիմեց ՀՀ Սահմանադրական դատարան՝ բողոքարկելու ընտրությունների արդյունքները: Սահմանադրական դատարանն իր ապրիլի 28-ի ՍԴՈ-1364 որոշմամբ ուժի մեջ թողեց ընտրությունների արդյունքները:¹² Որպես ընդհանուր հետևություն դատարանը մասնավորապես նշեց, որ ««Կոնգրես-ՀԺԿ» կուսակցությունների դաշինքի կողմից ՀՀ Ազգային ժողովի 2017թ. ապրիլի 2-ի ընտրությունների գործընթացում օրենքով սահմանված կարգով ու ժամկետներով չեն արձանագրվել ու բողոքարկման առարկա դարձվել իրավախախտումների վերաբերյալ ապացուցողական նշանակություն ունեցող այնպիսի փաստեր, որոնք, ներկայացնելով ՀՀ կենտրոնական ընտրական հանձնաժողով, հիմք կարող էին ծառայել ՀՀ ընտրական օրենսգրքի 95-րդ հոդվածի 1-ին մասի այլ կետով որոշում կայացնելու համար:»¹³

---

¹²Տե՛ս <http://www.concourt.am/armenian/decisions/common/2017/pdf/sdv-1364.pdf>

¹³Նույն տեղում, էջ 31

ԿԱՐԳԱՎՈՐԻՉ ԴԱՇՏ

Ընտրությունների ընթացքում վարչական ռեսուրսների օգտագործման և այլ ընտրախախտումների կանխման իրավական կարգավորման հիմնական սկզբունքները և դրույթները ներառված են Հայաստանի ընտրական օրենսգրքի (ԸՕ) առաջին բաժնում: Դրույթները, որոնք վերաբերում են ընտրությունների կոնկրետ տեսակին (խորհրդարանական կամ տեղական ինքնակառավարման), ներառված են օրենսգրքի 2-րդ բաժնում: Վարչական ռեսուրսի չարաշահման և այլ ընտրախախտումների համար նախատեսված պատժամիջոցները նախատեսված են ՀՀ քրեական օրենսգրքով և Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքով:

ԸՕ հոդված 19-ի 2-րդ մասը սահմանում է, որ պետությունը պետք է ապահովի նախընտրական քարոզչության ազատ անցկացումը: Նույն մասն այնուհետև պարզաբանում է, որ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինները պետք է ապահովեն նախընտրական քարոզչության ազատ անցկացումը՝ դահլիճներ և այլ շինություններ տրամադրելով, որպեսզի նախընտրական միջոցառումներ անցկացվեն ընտրություններին մասնակցող կուսակցությունների և դաշինքների կողմից: Այս դահլիճները և շինությունները պետք է տրամադրվեն անվճար և հավասար հիմունքներով: Նույն մասը սահմանում է նաև, որ աշխատանքային օրերին դպրոցների դահլիճները կարելի է տրամադրել միայն երեկոյան ժամը 6-ից հետո կամ ոչ աշխատանքային օրերին, եթե տվյալ համայնքում չկան այլ դահլիճներ: Նույն հոդվածի 4-րդ մասով թեկնածուներին և կուսակցություններին արգելվում է տեղակայել իրենց ընտրական շտաբերը պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների զբաղեցրած շենքերում,¹⁴ իսկ նույն հոդվածի 5-րդ մասով արգելվում է պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններին, պետական և համայնքային ծառայողներին (բացառությամբ ԱԾ պատգամավորների), ինչպես նաև կրթական հաստատությունների աշխատակիցներին քարոզել և տարածել քարոզչական բնույթի ցանկացած տեսակի նյութեր իրենց պաշտոնական պարտականությունների կատարման ընթացքում: Բացի այդ, նույն մասի համաձայն՝ դատախազներին, դատավորներին, ոստիկանության, ազգային անվտանգության ծառայողներին, զինծառայողներին և իրավապահ այլ մարմինների ներկայացուցիչներին, ինչպես նաև

¹⁴Տե՛ս ԸՕ 19-րդ հոդվածի 4-րդ մասը Սակայն նշված հոդվածի նույն մասը թույլատրում է բացել ընտրական շտաբեր նշված շենքերի և շինությունների այն մասերում, որոնք չեն տնօրինվում այդ մարմինների կողմից:

ընտրական հանձնաժողովի անդամներին արգելված է նման գործողությունների կատարումը՝ եթե նույնիսկ նրանք չեն կատարում իրենց պաշտոնական պարտականությունները:

Ընտրական օրենսգրքը ներառում է նաև հանրային լրատվական միջոցների չարաշահումը կանխարգելող դրույթներ: Մասնավորապես, խորհրդարանական և Երևանի ավագանու ընտրություններին մասնակցող կուսակցությունները պետք է ունենան Հանրային հեռուստատեսության և Հանրային ռադիոյի անվճար և վճարովի եթերից օգտվելու հավասար իրավունքներ:¹⁵ Այս դրույթն ավելի է կոնկրետացվում խորհրդարանական և Երևանի ավագանու ընտրությունների ժամանակ կուսակցությունների (կուսակցությունների դաշինքների) համար անվճար և վճարովի եթերաժամանակի կոնկրետ տևողությունը սահմանելու միջոցով: Նախընտրական քարոզչության ժամանակ Հանրային հեռուստատեսությունը և Հանրային ռադիոն պետք է ապահովեն ընտրությունների բոլոր մասնակիցների նկատմամբ ոչ խտրական մոտեցում և ներկայացնեն նրանց մասին անաչառ տեղեկատվություն, եթե նույնիսկ մասնակից կուսակցությունները (կուսակցությունների դաշինքները) չեն անցկացնում նախընտրական միջոցառումներ կամ չեն ներկայացնում տեղեկատվություն իրենց այդպիսի միջոցառումների մասին:¹⁶ Նույնը վերաբերում է նաև պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից հիմնադրված թերթերին և ամսագրերին:¹⁷

ԸՕ հոդված 23-ը նախատեսում է սահմանափակումներ նախընտրական քարոզչության մասով այն թեկնածուների համար, ովքեր հանդիսանում են հանրային ծառայողներ: Նման թեկնածուներն իրավունք չունեն՝

1. քարոզչություն իրականացնել իրենց պաշտոնական պարտականությունների կատարման ժամանակ կամ չարաշահել իրենց դիրքը ընտրությունների ընթացքում առավելություն ստանալու համար,
2. նախընտրական քարոզչության նպատակով օգտագործեն ծառայողական պարտականությունների իրականացման համար տրամադրված տարածքները, տրանսպորտային և կապի միջոցները, նյութական ու մարդկային ռեսուրսները՝ բացառությամբ «Հատուկ պետական պաշտպանության ենթակա անձանց անվտանգության ապահովման մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված՝ պետական պահպանության ենթակա բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց նկատմամբ կիրառվող անվտանգության միջոցառումների:

¹⁵ԸՕ հոդված 20-ի 1-ին մաս Հարկ է նշել, որ տեղական ինքնակառավարման ընտրություններին մասնակցող համայնքապետերի և ավագանու թեկնածուների կողմից Հանրային հեռուստատեսության և Հանրային ռադիոյի եթերից օգտվելու վերաբերյալ կարգավորումներ չկան:

¹⁶Նույն հոդվածի 3-րդ մաս

¹⁷Նույն հոդվածի 12-րդ մաս

Մեկ այլ վերաբերելի դրույթ է պարունակվում ԸՕ հոդված 33-ի 3-րդ պարբերությունում, որն արգելում է դատավորներին, դատախազներին, քննչական կոմիտեի, հատուկ քննչական ծառայության ծառայողներին, ոստիկանությունում, ազգային անվտանգության ծառայությունում, դատական ակտերի հարկադիր կատարման ծառայությունում, քրեակատարողական ծառայությունում ծառայողներին, զինծառայողներին, դիտորդներին, թեկնածուներին, ընտրական հանձնաժողովների անդամներին լինել վստահված անձ: ԸՕ Հոդված 41-ի 2-րդ մասը սահմանում է հանրային ծառայողների շրջանակը, որոնք չեն կարող լինել որևէ մակարդակի ընտրական հանձնաժողովի անդամ:

Վարչական ռեսուրսի չարաշահման դեմ կանխարգելիչ միջոց է հանդիսանում նաև Երևանի, Գյումրու և Վանաձորի ավագանու այն թեկնածուների նկատմամբ քարոզարշավի ժամանակ արձակուրդ վերցնելու պահանջը, որոնք հանդիսանում են պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների պաշտոնյաներ կամ աշխատակիցներ (բացի նրանցից, ովքեր զբաղեցնում են քաղաքական կամ հայեցողական պաշտոններ):¹⁸ Վերջապես, վարչական ռեսուրսի չարաշահման կանխարգելմանն է ուղղված նաև այն դրույթը, ըստ որի դատավորները, դատախազները, քննչական կոմիտեի, հատուկ քննչական ծառայության ծառայողները, ոստիկանությունում, ազգային անվտանգությունում, դատական ակտերի հարկադիր կատարման, փրկարարական, հարկային և մաքսային մարմիններում, քրեակատարողական ծառայությունում ծառայողները, զինծառայողները և ընտրական հանձնաժողովների անդամները չեն կարող գրանցվել որպես թեկնածուներ խորհրդարանական ընտրություններին (տե՛ս ԸՕ հոդված 82-ը): Համաձայն ԸՕ հոդված 107-ի 2-րդ մասի, նույն սահմանափակումն է սահմանված նաև տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունների ժամանակ համայնքի ղեկավարի և ավագանու անդամի թեկնածուների դեպքում, իսկ ԸՕ հոդված 126-ի 2-րդ մասի դեպքում, նաև Երևան, Գյումրի և Վանաձոր քաղաքների ավագանու անդամի թեկնածուների դեպքում:

ՀՀ քրեական օրենսգիրքը և ՀՀ վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգիրքը սահմանում է պատժամիջոցներ քարոզարշավի ընթացքում ընտրախախտումներ կատարելու համար: ՀՀ վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքում այդ պատժամիջոցները սահմանված են հոդվածներ 40.3-ով (Թեկնածուի (կուսակցության կամ կուսակցությունների դաշինքի) կողմից նախընտրական հիմնադրամ չբացելը կամ հիմնադրամում եղած միջոցների օգտագործման վերաբերյալ հայտարարագիր չներկայացնելը), 40.7-ով (Զանգվածային

¹⁸Տե՛ս ԸՕ 137 հոդվածի 1-ին կետը:

լրատվության միջոցներով նախընտրական քարոզչության իրականացման համար օրենքով սահմանված կարգը խախտելը), 40.8-ով (Քարոզչություն կատարելու իրավունք չունեցող անձանց կողմից նախընտրական կամ հանրաքվեի քարոզչություն կատարելը և քարոզչական նյութեր տարածելը), 40.10-ով (Թեկնածուների, կուսակցությունների (կուսակցությունների դաշինքների) կողմից ընտրողներին դրամ, սննդամթերք, արժեթղթեր, ապրանքներ տալը (խոստանալը) կամ ծառայություններ մատուցելը (խոստանալը)),¹⁹ 40.11-ով (Օրենքով սահմանված վավերապայմանների բացակայությամբ քարոզչական տպագիր նյութեր տարածելը, քարոզչական պաստառները պոկելը, պատռելը կամ դրանց վրա գրառումներ կատարելը) և 40.12-ով (Թեկնածուների, կուսակցությունների, կուսակցությունների դաշինքների կողմից նախընտրական քարոզչության սահմանված կարգի խախտման դեպքում ընտրական հանձնաժողովի խախտումը վերացնելու որոշման պահանջները չկատարելը):

Քրեական օրենսգրքի միակ համապատասխան հոդվածը, որով սահմանված է պատիժ քարոզարշավի ժամանակ կատարված ընտրախախտման համար դա օրենսգրքի 154.2 հոդվածն է, որը սահմանում պատիժ ընտրակաշառք տալու և ստանալու համար:²⁰ Ինչպես պարզ է դառնում այս քննարկումից, ՀՀ քրեական օրենսգրքում չկան հոդվածներ, որոնք կպատժեն վարչական ռեսուրսի չարաշահումը: Այս խնդրի մասին նշել է նաև ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ-ի ԸԴԱ-ն թե 2012թ. խորհրդարանական, թե 2013թ. նախագահական ընտրություններ ժամանակ:²¹ Արդյունքում ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ-ը հանձնարարական ներկայացրեց ՀՀ իշխանություններին՝ քրեականացնելու վարչական ռեսուրսի չարաշահումը Քրեական օրենսգրքում:²²

¹⁹Այս հոդվածը սահմանում է պատժամիջոց նաև բարեգործությունը քարոզարշավի հետ համատեղելու համար:

²⁰Քրեական օրենսգրքում այս հոդվածի և Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքի 40.10 հոդվածի միաժամանակյա առկայությունը հետաքննող մարմիններին տալիս է հայեցողական լիազորություն՝ որոշելու, թե արդյոք ընտրակաշառք տալու կամ վերցնելու կոնկրետ գործողությունը հանդիսանում է քրեորեն պատժելի հանցանք թե զանցանք, նույնիսկ եթե Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքի 40.10 հոդվածում նշվում է, որ այն կիրարկվում է, եթե դրա համար քրեական պատասխանատվություն նախատեսված չէ:

²¹Տե՛ս ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ ԸԴԱ վերջնական զեկույցը Հայաստանի 2012թ. մայիսի 6-ի խորհրդարանական ընտրությունների վերաբերյալ, էջ 5 և ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ ԸԴԱ վերջնական զեկույցը Հայաստանի 2013թ. փետրվարի 18-ի նախագահական ընտրությունների վերաբերյալ, էջ 5

²²Տե՛ս Հայաստանի 2012թ. մայիսի 6-ի խորհրդարանական ընտրությունների վերաբերյալ ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ ԸԴԱ վերջնական զեկույցում թիվ 6 հանձնարարականը և Հայաստանի 2013թ. փետրվարի 18-ի նախագահական ընտրությունների վերաբերյալ ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ ԸԴԱ վերջնական զեկույցում թիվ 2 հանձնարարականը:

ԿԻՐԱՌՎԱԾ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մոնիտորինգի մեթոդաբանության ընտրությունը հիմնականում հիմնված էր վարչական ռեսուրսի այն տեսակների բացահայտման վրա, որի չարաշահումը պետք է ենթարկվեր մոնիտորինգի²³: Իրենց հերթին, վարչական ռեսուրսի տեսակներն ընտրվել են՝ հաշվի առնելով Հայաստանի նախորդ՝ 2007 և 2012թվականների խորհրդարանական և 2008 և 2013թվականների նախագահական ընտրությունների մոնիտորինգային ծրագրերի արդյունքները և փորձը, ինչպես նաև ԹԻՀԿ-ի տրամադրության ներքո առկա ֆինանսական, մարդկային և տեխնիկական ռեսուրսները: Հաշվի առնելով դա՝ որոշվեց մոնիտորինգի ենթարկել վարչական ռեսուրսի **օրենսդրական, կարգավորիչ, հարկադրիչ (ուժային) և ինստիտուցիոնալ** տեսակները: Մինևույն ժամանակ, առաջին անգամ՝ սկսած 2007թ.-ից, վարչական ռեսուրսի չարաշահման մոնիտորինգին զուգահեռ ԹԻՀԿ-ն իրականացրեց ընտրական խախտումների այլ տեսակների՝ հատկապես ընտրակաշառքի, մոնիտորինգ: Հիշատակման արժանի է այն, որ այս մոնիտորինգի ընթացքում կիրառված վարչական ռեսուրսի չարաշահման կոնցեպտը ներառում է ոչ միայն երևույթի այն դրսևորումները, որոնք արգելված են հայաստանյան ընտրական օրենսդրությամբ, բայց նաև այնպիսիները, որոնք չնայած արգելված չեն այդ նույն օրենսդրությամբ, սակայն ճանաչված են որպես այդպիսին միջազգային փորձագետների կողմից:

Ընտրախախտումների այլ տեսակների մոնիտորինգը կարևոր դարձավ երկու հիմնական պատճառով: Նախ՝ վարչական ռեսուրսի չարաշահման մոնիտորինգը 2012թ. խորհրդարանական և 2013թ. նախագահական ընտրությունների նախընտրական քարոզչության ընթացքում վեր հանեց այն հանգամանքը, որ, մի կողմից, վարչական ռեսուրսի ուղղակի չարաշահումը դառնում է պակաս տարածված՝ ի տարբերություն 2007թ. խորհրդարանական և 2008թ. նախագահական ընտրությունների, և, մյուս կողմից, համաձայն լրատվամիջոցներից քաղված տեղեկությունների վերլուծության՝ 2012 և 2013 թվականների նախընտրական քարոզչության ընթացքում նման չարաշահման ազդեցությունը ավելի ցածր էր, քան ընտրական այլ խախտումների ազդեցությունը: Ասվածը հատկապես ճշմարիտ է ընտրակաշառքի առումով, որի մասշտաբները ավելի տպավորիչ դարձան 2017թ. խորհրդարանական ընտրությունների ընթացքում²⁴:

²³Ի նմանություն նախկին մոնիտորինգային փորձի, այս անգամ նույնպես վարչական ռեսուրսի կոնցեպտը և դասակարգումը, վարչական ռեսուրսի չարաշահման սահմանումը, ինչպես նաև վարչական ռեսուրսի մոնիտորինգի մեթոդաբանությունը վերցվել է *Monitoring Election Campaign Finance: A Handbook for NGOs* րապարակումից, պատրաստված Open Society Justice Initiative-ի կողմից 2005թ.-ին:

²⁴Ընտրակաշառքը դիտարկվում է որպես վարչական ռեսուրսի ֆինանսական տեսակի չարաշահում, եթե ապացուցվում է որ միջոցները, առաջին հերթին դրամը, որոնք օգտագործվել են ընտրողներին կաշառելու համար,

Երկրորդ, նախընտրական քարոզչության ընթացքում ընտրական խախտումների բազմաթիվ տեսակներ չնայած ձևականորեն չեն կարող որակվել որպես վարչական ռեսուրսի չարաշահում, սակայն դրանց բնութագրիչներն այնպիսին են, որ դրանք կարող են հեշտությամբ դիտարկվել որպես վարչական ռեսուրսի չարաշահման *անուղղակի կամ միջնորդավորված* ձևեր, օրինակ՝ բիզնեսի սեփականատերերի կամ կիսաքրեական տարրերի կողմից քաղաքացիների հանդեպ կիրառվող ճնշումները, սպառնալիքները և ազդեցության այլ ձևերը ֆորմալ առումով չեն կարող որակվել որպես վարչական ռեսուրսի չարաշահում: Այնուամենայնիվ, հաշվի առնելով այն փաստը, որ Հայաստանում նշված անհատները կապեր ունեն տարբեր պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների և նրանց պաշտոնյաների հետ, ապա բացառված չէ, որ նրանք իրենց այդ քայլերն իրականացնում էին՝ ուղղորդվելով այս կառույցների կողմից, հատկապես հաշվի առնելով այն փաստը, որ գրեթե բոլոր դեպքերում նրանք աշխատում էին իշխող քաղաքական ուժի համար:

Վարչական ռեսուրսի այն տեսակները պարզելուց հետո, որոնց չարաշահումը պետք էր մոնիտորինգի ենթարկել, ընտրվում էր մոնիտորինգի մեթոդաբանությունը: Այն հանդիսանում էր մի քանի մեթոդների համակցություն, ավելի կոնկրետ՝ ա. Վարչական ռեսուրսի չարաշահման դեպքերի վերաբերյալ լրատվամիջոցների հաղորդումների մոնիտորինգ, բ. Նախընտրական քարոզչության գործողությունների ուղղակի դիտարկում և գ. Գրասենյակային հետազոտություն: Առաջին երկու մեթոդները օգտագործվել են նաև 2007, 2008, 2012 և 2013 թվականների նախընտրական քարոզչության մոնիտորինգային ծրագրերի ժամանակ: Երրորդ մեթոդն օգտագործվել է առաջին անգամ:

Լրատվամիջոցների մոնիտորինգի նպատակը վարչական ռեսուրսի չարաշահմանին սիտուցիոնալ և ուժային տեսակների մասին տեղեկատվական նյութերի հավաքագրումն էր: Հաշվի առնելով ռեսուրսների հասանելիությունը՝ լրատվամիջոցների մոնիտորինգի առարկա են հանդիսացել միայն համացանցային ռեսուրսները: Այդ կայքերի թվում են եղել տպագիր մամուլի կայքերը, մասնավորապես, *Առավոտ* (<http://www.aravot.am/>), *Հայկական ժամանակ* (<http://armtimes.com/hy>) և *Հրապարակ* (<http://www.hraparak.am/?l=am>) օրաթերթերի կայքերը: *Անկախ* (<http://ankakh.com/>): Մոնիտորինգի են ենթարկվել նաև *Ազատություն* ռադիոկայանի (<http://www.azatutyun.am/>), *Գալա* հեռուստաընկերության (<http://galatv.am/hy/>), համացանցային *Միվիլներթ* հեռուստաընկերության (<http://www.civilnet.am/>) կայքերը, համացանցային *Հետք* <http://hetq.am/arm/> կայքը և լուրերի ինտերնետային մի շարք կայքերը

թվանվել են համայնքային կամ պետական բյուջեներից: Ակնհայտորեն, նման ապացույցներ կարող են վեր հանվել միայն համապատասխան բյուջեների բավական համապարփակ մոնիտորինգից արդյունքում:

(<http://armlur.am/>, <http://www.alplus.am/>, <http://www.tert.am/am/>, <http://www.lin.am/>, <https://news.am/arm/>, <http://newsbook.am/>): Բոլոր նշված լրատվամիջոցները լավ ճանաչված են հանրության կողմից և դիտարկվում են որպես տեղեկատվության վստահելի աղբյուրներ: Ընտրվել են միայն այն տեղեկատվական նյութերը, որոնք հատկապես անդրադարձել են վարչական ռեսուրսի չարաշահմանը:

Ինչպես նախորդ մոնիտորինգային ծրագրերի ժամանակ, այժմ էլ նախընտրական քարոզչության ուղղակի դիտարկումը դարձավ կիրառված մոնիտորինգի մեթոդաբանական հիմնական գործիքը: Բայց այս անգամ ուղղակի դիտարկման միջոցով իրականացված մոնիտորինգի աշխարհագրությունն ավելի լայն էր և ներառում էր ոչ միայն Երևանը և Հայաստանի մեծությամբ երկրորդ և երրորդ քաղաքները (համապատասխանաբար Գյումրի և Վանաձոր քաղաքները), այլև հանրապետության բոլոր մարզերի վարչական կենտրոնները, ինչպես նաև Գորիս և Մարտունի քաղաքները: Մարզերի վարչական կենտրոններում դիտարկողներն (մոնիտորներ) էին այդ քաղաքներում գործող քաղաքացիական-երիտասարդական կենտրոնների ակտիվիստները: Մարտունի և Գորիս քաղաքներում դիտարկողները գործընկեր ՀԿ-ների (*Գորիսի մամուլի ակումբ* և *Մարտունու կանանց ռեսուրսային կենտրոն*) ակտիվիստներն էին: Վերջապես, Երևանի դիտարկողները ընտրվել էին այն անձանց շարքից, ովքեր այնուհետև դիտորդություն իրականացրեցին քվեարկության օրը: Ընդհանուր առմամբ, մոնիտորինգում ներգրավված էին 77 դիտարկողներ, որոնցից 12-ը՝ Երևանից և 65-ը՝ հանրապետության 12 այլ քաղաքներից:

Մինչև անմիջական դիտարկումը սկսելը՝ դիտարկողները մոնիտորինգի ենթակա իրենց տարածքներում պարզել էին այն պաշտոնյաների շրջանակը, ովքեր իրավունք չունեին մասնակցելու նախընտրական քարոզչությանը կամ կարող էին ընդգրկվել քարոզչության մեջ միայն աշխատանքային ժամերից դուրս: Առաջինները հանդիսանում էին իրավապահ մարմինների ներկայացուցիչները, դատախազներ, դատավորները, ինչպես նաև բոլոր մակարդակների ընտրական հանձնաժողովների անդամներ: Վերջինները հանդիսանում էին պետական և համայնքային պաշտոնյաներ և աշխատակիցներ, ինչպես նաև կրթական հաստատությունների աշխատակիցներ: Սակավաթիվ դեպքերում (որտեղ դա հնարավոր էր) դիտարկողներն իշխող կոալիցիայի կուսակցությունների տեղական շտաբերից ձեռք էին բերել նաև նախընտրական քարոզչության միջոցառումների գրաֆիկները: Ուղղակի դիտարկումը անց էր կացվում հետևյալ ձևերով.

- Իշխող կոալիցիայի կուսակցությունների նախընտրական միջոցառումներին հաճախում,

- Իրենց քաղաքներում կազմակերպվող այն միջոցառումներին հաճախում, որոնցառնչվել են այդտեղ գործուղված բարձրաստիճան պաշտոնատար անձինք,
- Համերգներին, սպորտային միջոցառումներին կամ այլ ժամանցային միջոցառումներին հաճախում,
- Այցելություն այն շենքեր, շինություններ, որտեղ տեղակայված են պետական և համայնքային մարմինները,
- Այցելությունընտրություններին մասնակցող կուսակցությունների ընտրական տեղական շտաբեր,
- Տեղեկատվության հավաքագրում ազգականների, հարևանների և ընկերների հետ ոչ ֆորմալ շփումների ժամանակ:

Այս գործողությունների նպատակն էր բացահայտել, թե արդյոք՝ ա. Պետական աշխատողներն իրականացնում կամ ներգրավված են նախընտրական քարոզչության մեջ աշխատանքային ժամերին, ներառյալ՝ ընտրական շտաբերում աշխատելը, բ. Ընտրական օրենսգրքի համաձայն նախընտրական քարոզչությանը մասնակցելու իրավունք չունեցողները մասնակցում են դրանում, գ. Պետական կամ համայնքային տարածքներն օգտագործվում են նախընտրական քարոզչության նպատակներով, դ. Առկա է պետական և/կամ համայնքային աշխատողների, պետական կամ համայնքային այլ կառույցների (դպրոցներ, մանկապարտեզներ, համալսարաններ, հիվանդանոցներ և այլն) աշխատողների պարտադիր մասնակցություն իշխող կոալիցիայի կուսակցությունների նախընտրական միջոցառումներին, ե. Հանրային միջոցները օգտագործվում են նախընտրական քարոզչության նպատակներով, գ. Հանրային շինությունների տարածքները օգտագործվում են որպես ընտրական շտաբեր, է. Բարձրաստիճան պաշտոնատար անձինք օգտագործում են իրենց գործուղումները նախընտրական քարոզչության նպատակներով, ը. Ընտրողների շրջանում բաժանվում են ընտրակաշառքներ, թ. Եղել են ընտրողների նկատմամբ սպառնալիք, ահաբեկում կամ ներագդման այլ տեսակներ:

Բացի դրանից, դիտարկողները հավաքագրել են նաև տեղեկատվություն՝ ստուգելու ընտրողների թվերը, ովքեր, համաձայն ոստիկանության կողմից հրապարակված ընտրողների ցուցակների, բնակվում էին այն հասցեներում, որոնք նախապես ընտրվել էին ԹԻՀԿ-ի կողմից: Այդ տվյալների վերլուծությունը ներկայացված է քվեարկության թվերի էլեկտրոնային մոնիտորինգի արդյունքների վերաբերյալ հրապարակման մեջ:

Լրատվամիջոցներից և դիտարկողներից հավաքագրված տեղեկատվությունը այնուհետև օգտագործվել է՝ լրացնելու համար հարցաշարը, որը մշակվել էր նախքան մոնիտորինգի

մեկնարկը: Հարցաշարը պարունակում էր հարցեր վարչական ռեսուրսի չարաշահման տարբեր դրսևորումների, ինչպես նաև այլ ընտրական խախտումների մասին:

Այս մոնիտորինգի իրականացման ընթացքում առաջին անգամ վերլուծվել է օրենսդրական և կարգավորիչ ռեսուրսների չարաշահումը նախքանխորհրդարանական ընտրությունների նախընտրական քարոզչության ժամանակահատվածը և դրա ընթացքում: Իրավական վերլուծությունը կատարվել է Ընտրական օրենսգիրքը և Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի որոշումներն ուսումնասիրելու միջոցով: Դրա նպատակն էր վեր հանել, թե ԸՕ և ԿԸՀ որոշումների որ դրույթներն են ստեղծել առավելություններ իշխող կուսակցությունների համար: Բնականաբար, հաշվի են առնվելքաղաքական համատեքստը և ընտրությունների արդյունքները:

Ա) Ինստիտուցիոնալ և ուժային վարչական ռեսուրսի չարաշահման մոնիտորինգ

Ուղղակի և անուղղակի ինստիտուցիոնալ և հարկադրիչ վարչական ռեսուրսի չարաշահման մոնիտորինգի արդյունքները ներկայացված են աղյուսակի տեսքով **Հավելված 1**-ում: Պետք է նշել, որ աղյուսակում ներկայացված են միայն այն դեպքերը, որոնք պարունակում են որոշակի կոնկրետ տեղեկատվություն:²⁵Վարչական ռեսուրսի չարաշահման այն դրսևորումները կամ նախընտրական քարոզչության ընթացքում տեղ գտած այլ ընտրախախտումները, որոնց մասին լրատվամիջոցները կամ տեղական դիտարկողները չեն հաղորդել, կամ առկա էր միայն 1-2 հաղորդում, չեն ներառվել աղյուսակում: Մոնիտորինգային տվյալների բացահայտումները ներկայացված են ստորև:

1. Նախընտրական քարոզչության ընթացքում և՛ լրատվամիջոցների, և՛ տեղական դիտարկողների կողմից գրանցված ամենից հաճախ հանդիպող ընտրախախտումն էր **ընտրակաշառքը՝** 90 դեպք (37-ը՝ լրատվամիջոցների և 53-ը՝ տեղական դիտարկողների կողմից): Մեծամասամբ, այս խախտումը կատարվել է Հայաստանի հանրապետական կուսակցության (ՀՀԿ) կողմից: Այնուամենայնիվ, առկա էին հաղորդումներ ընտրակաշառքի մասին նաև «Ծառուկյան» դաշինքի, «Հայկական վերածնունդ» և մի քանի այլ կուսակցությունների կողմից:
2. **Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների պաշտոնյաների մասնակցությունը նախընտրական քարոզչության միջոցառումներին կամ ընտրական շտաբերի աշխատանքներին աշխատանքային ժամերի ընթացքում** հանդիսանում էր երկրորդ ամենից հաճախ հանդիպող ընտրախախտումը և վարչական ռեսուրսի չարաշահման ամենից հաճախակի դրսևորումը: Ընդհանուր առմամբ, լրատվամիջոցների և տեղական դիտարկողների կողմից գրանցվել են նման չարաշահման 59 դեպք, որոնցից 30-ը՝ աշխատանքային ժամերին նախընտրական քարոզչության միջոցառումներին մասնակցությունն էր, իսկ 29-ը՝ ընտրական

²⁵Վարչական ռեսուրսի չարաշահման դեպք կամ նախընտրական քարոզչության ժամանակ կատարված այլ խախտում գրանցվել է, եթե հայտնի է ա. Անձն, ով տեղեկացրել է լրատվամիջոցներին կամ տեղական դիտարկողներին խախտման մասին կամ բ. Պաշտոնյայի կամ աշխատակցի անուն ազգանունը, ով կատարել է խախտումը կամ գ. Ժամանակահատվածը, երբ խախտումը տեղի է ունեցել կամ դ. Վայրը, որտեղ խախտումը տեղի է ունեցել: Ենթադրվում է որ եթե իրավապահ մարմինները լինեին պրոակտիվ, ապա այս տեղեկատվությունից ցանկացած մեկը կլինեի բավարար՝ սկսելու համար այդ խախտման կապակցությամբ քննություն:

շտաբերի աշխատանքում ներգրավումը: Այս դեպքում ևս ճնշող մեծամասնությամբ պաշտոնյաները ՀՀԿ-ից էին: Այնուամենայնիվ, տեղական դիտարկողները գրանցել են նաև դեպքեր, երբ այլ կուսակցություն ներկայացնող՝ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների պաշտոնյաները ներգրավված են եղել նախընտրական քարոզչության մեջ կամ նախընտրական շտաբերի աշխատանքում: Մասնավորապես՝ Արագածոտնի և Շիրակի մարզպետները ներկայացնում են կոալիցիայի կրտսեր գործընկեր Հայ Յեղափոխական Դաշնակցությանը (ՀՅԴ): Այս մարզպետարանների աշխատողները և պաշտոնյաները ներգրավված էին այդ կուսակցության նախընտրական քարոզչության միջոցառումներին և նախընտրական շտաբերի աշխատանքում: Նմանապես, «Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցությունը ներկայացնող Արտաշատի և Եղեգնաձորի քաղաքապետերն իրենց քաղաքապետարանների աշխատողներին և պաշտոնյաներին ներգրավել են նախընտրական քարոզչության միջոցառումներին և ընտրական շտաբերի աշխատանքում, ինչը ևս գրանցվել է տեղական դիտարկողների կողմից:

3. Նախընտրական քարոզչության ընթացքում երրորդ ամենից հաճախ հանդիպող ընտրախախտումը հանդիսանում էր *կրթական հաստատությունների աշխատակազմերի (ուսուցիչներ, դասախոսներ, այդ հաստատությունների ղեկավարներ, ուսանողներ) մասնակցությունը նախընտրական քարոզչության միջոցառումներին և կուսակցությունների ընտրական շտաբերի աշխատանքում աշխատանքային ժամերի ընթացքում*: Ընդհանուր առմամբ, գրանցվել է այդպիսի 53 դեպք, և գրեթե բոլոր դեպքերում դրանք հանդիսանում էին ՀՀԿ նախընտրական միջոցառումներ կամ ընտրական շտաբերի աշխատանքում ներգրավվածություն: Մասնույնապես հանդիսանում է ինստիտուցիոնալ վարչական ռեսուրսի չարաշահման հստակ դրսևորում:
4. Լրատվամիջոցների և տեղական դիտարկողների կողմից գրանցված այլ հաճախակի խախտումներից էին *դասախոսների, ուսանողների, ուսուցիչների, աշակերտների ծնողների, մանկապարտեզների աշխատակազմի և բժշկական կառույցների և/կամ նրանց ազգականների հանդեպ վերջիններիս վերադասի կողմից կիրառված սպառնալիքները, սհաբեկումները կամ ճնշման այլ ձևերը, որպեսզի նրանք մասնակցեն նախընտրական քարոզչության միջոցառումներին կամ քվե տան կոնկրետ կուսակցությանը (36 դեպք), ընտրական հանձնաժողովներում անդամների մասնակցությունը (27 դեպք), պետական կամ տեղական ինքնակառավարման*

մարմինների աշխատակիցների հանդեպ սպառնալիքը, ահաբեկումը կամ ճնշման այլ տեսակները, որպեսզի նրանք ընտրություն կատարեն կոնկրետ կուսակցության կամ դաշինքի օգտին (26 դեպք), հանրային միջոցների (փոխադրամիջոցներ, հեռախոսներ, ֆաքսեր և այլն) օգտագործումը նախընտրական քարոզչության նպատակներով (22 դեպք), տեղական հաստատությունների աշխատակիցների (բժիշկներ, բուժքույրեր, մանկապարտեզների աշխատակազմ և այլն) մասնակցությունը նախընտրական քարոզչության աշխատանքներին աշխատանքային ժամերին (20 դեպք), ոչ-իշխանական կուսակցությունների համար խոչընդոտների ստեղծում ընտրական շտաբեր բացելու կամ նախընտրական միջոցառումներ անցկացնելու համար տարածք տրամադրելու առումով (18 դեպք), պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից նախընտրական քարոզչության ընթացքում համերգների, մարզական կամ այլ զանգվածային միջոցառումներ կազմակերպումը (15 դեպք)⁶ և իրենց աշխատակիցների հանդեպ սպառնալիքների, ահաբեկումների կամ այլ տեսակի ճնշման դրսևորումները բիզնեսի սեփականատերերի կողմից, որպեսզի աշխատակիցները քվեարկեն կոնկրետ կուսակցության կամ դաշինքի օգտին (17 դեպք):

Նման խախտումների ամենից հայտնի դեպքը վեր հանվեց մարտի 23-ին «Իրազեկ քաղաքացիների միավորում» ՀԿ-ի կողմից, որի աշխատակիցները ներկայանալով որպես ՀՀԿ ընտրական շտաբերի ներկայացուցիչներ, 114 դպրոցների և մանկապարտեզների տնօրենների հետ հեռախոսազրույց էր անցկացրել՝ ձայնագրելով դրանք: Մարտի 25-ին ՀՀ գլխավոր դատախազությունը ոստիկանությանը հանձնարարեց քննել այդ ձայնագրությունները: Ընտրություններից հետո ոստիկանությունը հայտարարեց, որ այդ ձայնագրություններից և ոչ մեկը չի պարունակում այնպիսի տեղեկատվություն, ինչը հիմք կհանդիսանար քննություն սկսելու համար: Իրավաչափ կլիներ պնդելը, որ ոստիկանության նման վարքագիծը կարելի է մեկնաբանել որպես խախտումների քողարկում:

5. Լրատվամիջոցները և տեղական դիտարկողները հաղորդել են 38 դեպքի մասին՝ *կապված պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից քաղաքացիների կյանքի որակի բարձրացմանն ուղղված միջոցառումների (փողոցների ասֆալտապատում, բակերի բարեկարգում, խաղահրապարակների ստեղծում և այլն) իրականացման հետ:* Ինստիտուցիոնալ վարչական ռեսուրսի նմանօրինակ

⁶Այս 17 դեպքերից 9-ի դեպքում միջոցառումներն օգտագործվել են իշխող կուսակցության՝ ՀՀԿ-ի համար:

չարաշահումը սովորաբար չի պատժվում, քանի դեռ չի բացահայտվում, որ պետական կամ տեղական բյուջեները վատնվել են նման գործողությունների արդյունքում:

6. Տեղական դիտարկողները հաղորդել են նաև **ընտրողների անձնագրերը հավաքելու** (14 դեպք) և **ընտրողներին ցուցակագրելու** (11 դեպք) **դեպքերի մասին**: Այս դեպքերից յուրաքանչյուրը ներառել է տասնյակ ընտրողների, և չնայած դիտարկողների կողմից գրանցված դեպքերը եղել են ոչ այնքան բազմաթիվ, սակայն դրանց ծավալը կարծես բավական ընդարձակ է եղել՝ յուրաքանչյուր դեպքը ներառելով մի քանի թաղամաս: Այս երևույթը կարող է որակվել որպես ընտրախախտում, քանի որ այդպիսի գործողություններն առնվազն հանդիսացել են ընտրողների նկատմամբ պարզ հոգեբանական ճնշման դրսևորում, եթե ոչ ավելին:
7. Միևնույն ժամանակ, արժե հիշատակել, որ վարչական ռեսուրսի չարաշահման որոշ տեսակի դրսևորումներ կամ ընտրախախտումների այլ տեսակներ, որոնք հանդիպել են ավելի հաճախ Հայաստանի նման քաղաքական վարչակարգ ունեցող երկրներում, (կիսաավտորիտար կոնսոլիդացված ավտորիտար վարչակարգեր՝ ըստ Ֆրիդոմ Հաուզի դասակարգման²⁷), Հայաստանում այս նախընտրական քարոզչության ընթացքում ավելի քիչ էին հանդիպում կամ տեղի էին ունենում այնպիսի թաքնված եղանակով, որ ոչ լրատվամիջոցները և ոչ էլ տեղական դիտարկողները դրանք ի վիճակի չեն եղել գրանցելու: Դրանք էին **սպառնալիքները, ահաբեկումները կամ ճնշման այլ տեսակները ոչ իշխանական կուսակցությունների անդամների կամ դրանց ազգականների հանդեպ**: Նաև այս դեպքերից մեծամասնության դեպքում նման գործողությունները նախաձեռնվել են ոչ թե իրավապահ մարմինների կամ պաշտոնյաների կողմից, այլ կամ բիզնեսի սեփականատերերի կամ քրեական կամ կիսաքրեական տարրերի կողմից, կամ էլ դրանց նախաձեռնողները չեն հայտնաբերվել (հիմնականում դրանք կապված էին ոչ իշխանական կուսակցությունների քարոզչական պաստառները պատռելու հետ): Այնուամենայնիվ, համեմատելով սովորական քաղաքացիների տարբեր կատեգորիաների (ուսուցիչներ, բժիշկներ, տեղական ինքնակառավարման աշխատակիցներ, դասախոսներ) հանդեպ սպառնալիքների, ահաբեկման կամ ճնշման այլ դեպքերի վիճակագրությունը այն վիճակագրության հետ, որը վերաբերում է ոչ իշխանական կուսակցությունների անդամների կամ նրանց ազգականների հանդեպ կիրառված նմանատիպ

²⁷Տե՛ս Ֆրիդոմ Հաուսի *Պետություններն անցումային շրջանում* (Nations in Transit) 2017 զեկույցը *Պոպուլիզմի կեղծ խոստումը* (*The False Promise of Populism*) <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/nations-transit-2017>

գործողություններին, ապա կարելի տեսնել, որ առաջիննեպես գերազանցում է երկրորդին:

ա/. Օրենսդրական և կարգավորիչ ռեսուրսի չարաշահման մոնիտորինգ

Ունենալով Ազգային ժողովում մեծամասնություն՝ Հայաստանի հանրապետական կուսակցություննայդ մարմնի միջոցով ՀՀ ընտրական օրենսգրքում անցկացնել է տվել մի շարք դրույթներ, որով նրան որպես իշխող կուսակցության տրվել է կամ կարող էր տրվել որոշակի առավելություն ընտրությունների ընթացքում: Ակնհայտ է, որ անհրաժեշտ կլինի ավելի մանրակրկիտ և համապարփակ ուսումնասիրություն՝ գնահատելու համար նման չարաշահման ազդեցությունը ընտրությունների ելքի վրա: Որոշ դեպքերում այս դրույթները կամ չեն իրականացվել կամ իրականացվել են շատ սահմանափակ ծավալով, սակայն դա չի նշանակում, որ դրանք ապագայում չեն կիրառվի իշխող քաղաքական ուժի օգտին: Բացի այդ, նման դրույթի գուտ գոյությունը կարող է անուղակիորեն ազդել ընտրական գործընթացի մասնակիցների վարքագծի և գործողությունների վրա այն առումով որ կտա առավելություն իշխանության մեջ գտնվող քաղաքական ուժին: Օրինակ՝ օրենսգրքի հոդված 31-ի այն դրույթը, որը թույլատրում է տեղամասային ընտրական հանձնաժողովին դուրս հանել դիտորդին տեղամասից (տե՛ս ստորև ավելի մանրամասն այս դրույթի մասին) շատ հազվադեպ է կիրառվել քվեարկության օրը: Այնուամենայնիվ, դա չի նշանակում, որ դա երբեք չի կիրառվի ապագայում: Բացի այդ, ակնհայտ է, որ շատ դիտորդներ, տեղյակ լինելով նման դրույթի առկայության մասին, հոգեբանորեն եղել են ավելի կաշկանդված իրենց պարտականությունները կատարելու մեջ, քան եթե նման դրույթ ընդհանրապես գոյություն չունենար: Միևնույն ժամանակ, պետք է նշել, որ միջազգային կազմակերպությունների, քաղաքացիական հասարակության և ընդդիմադիր կուսակցությունների ճնշման ներքո իշխող քաղաքական ուժերը կատարեցին որոշակի զիջումներ, որը սահմանափակեց իրենց որոշ առավելությունները: Հիմնական զիջումները վերաբերվում էին ԿԸՀ կայքում քվեարկությունից հետո քվեարկած ընտրողների ցուցակների հրապարակմանը, քվեարկության ողջ գործընթացի տեսանկարահանմանը և համացանցի միջոցով դրա հեռարձակմանը և դիտորդների դեպքում թեստավորման պահանջի վերացմանը: Ստորև քննարկվում են Հայաստանի ընտրական օրենսգրքի հիմնական դրույթները, որոնք առավելություն են տալիս իշխանություն ունեցող քաղաքական ուժին:

1. Հիմնական առավելությունը, որն ունի իշխանությանը տիրապետող կուսակցությունը այլ կուսակցությունների հանդեպ խորհրդարանական ընտրությունների ընթացքում, Ընտրական օրենսգրքով սահմանված նոր ընտրական համակարգն է (տե՛ս ԸՕ հոդված 77-ը): Համաձայն դրա, խորհրդարանական ընտրությունների նոր ընտրական համակարգը հանդիսանում է բացառապես համամասնական երկու համամասնական ցուցակներով: Առաջին համամասնական ցուցակը համապետական ցուցակն է, իսկ երկրորդը՝ տարածքայինը: Յուրաքանչյուր կուսակցություն կամ կուսակցությունների դաշինք խորհրդարանական ընտրությունների ընթացքում առաջարկում է մեկ համապետական ցուցակ և մեկ տարածքային ցուցակ յուրաքանչյուր ընտրական տարածքի համար²⁸: Եթե կուսակցության կամ կուսակցությունների դաշինքի կողմից ընտրությունների արդյունքում ստացված տեղերի թիվը գույց է, ապա տեղերի կեսը հատկացվում է համապետական ցուցակի թեկնածուներին, իսկ մյուս կեսը՝ տարածքային ցուցակի թեկնածուներին: Եթե տեղերի թիվը կենտ է, ապա համապետական ցուցակի թեկնածուները ստանում են մեկ լրացուցիչ տեղ:

Տարածքային ցուցակներն իշխող կուսակցության համար ստեղծում են լուրջ առավելություն երկու պատճառով: Նախ՝ գաղտնիք չէ, որ Հայաստանում գրեթե բոլոր կուսակցություններն ունեն ֆինանսական, մարդկային և նյութական ռեսուրսների լուրջ պակաս: Սա նաև վեր է հանվել Կոնրադ Ադենաուեր հիմնադրամի աջակցությամբ ԹԻՀԿ-ի կողմից վերջերս իրականացված ուսումնասիրությամբ: Նման իրավիճակն, ըստ այդ ուսումնասիրության, առաջանում է նաև իշխանությունների կողմից վարչական ռեսուրսի կանոնավոր կերպով կրկնվող չարաշահման պատճառով, երբ ոչ իշխանական կուսակցությանը նվիրատվություն կատարել ցանկացող գործարարը (իսկ նման նվիրատվությունները հանդիսանում են Հայաստանում կուսակցությունների ֆինանսավորման հիմնական աղբյուրը) առերեսվում է

²⁸ Համաձայն ԸՕ հոդված 78-ի, գոյություն ունեն 13 ընտրական տարածքներ, որոնցից 4-ը գտվում են Երևանում իսկ մնացած 9-ը Երևանից դուրս: Ութ մարզերից յուրաքանչյուրը հանդիսանում է մեկ ընտրական տարածք: Եվս մեկ ընտրական տարածք են կազմում Սյունիքի և Վայոց Ձորի մարզերը միասին:

լուրջ ռիսկերի հետ՝ հիմնականում հարկային մարմինների կողմից պատժիչ գործողությունների տեսքով: Արդյունքում, կուսակցությունների մեծամասնությունը իրականում ունի միայն կենտրոնական գրասենյակ առանց տեղական կառույցների (քաղաքներում, գյուղերում և մարզային կուսակցական կառույցներ)՝ ընտրողների հետ ամենօրյա աշխատանքներ կատարելու համար, ինչը, հաշվի առնելով Հայաստանի ընտրություններում²⁹ դրամի և վարչական ռեսուրսի լուրջ դերը, նրանց դարձնում է անմրցունակ մարզային կամ տեղական մակարդակներում:

Երկրորդ՝ ԹԻՂԿ-ը հաճախ նշում էր իր բազմաթիվ պաշտոնական հայտարարություններում և հարցազրույցներում, որ Հայաստանում քաղաքական և բիզնես վերնախավերի բարձր մակարդակի սերտաճումը հանդիսանում է Հայաստանում կոռուպցիայի, այդ թվում՝ քաղաքական կոռուպցիայի, խորքային պատճառներից մեկը: Նման սերտաճումը արտացոլված է իշխող Հանրապետական կուսակցության տարածքային ցուցակներում: Այս ցուցակները լի էին գործարարներով, ներառյալ՝ նրանցից ամենահարուստներով, և ընտրվելու համար նրանք ծախսում էին հսկայական դրամական միջոցներ: Փաստացիորեն, այս ընտրություններում տարածքային ցուցակներով նրանց մասնակցությունն ընտրական գործընթացը վերածեց նախկին երևույթին. այնչափ ավելի նմանեցնելով մեծամասնական ընտրակարգի վրա հիմնված ընտրություններին, երբ խոշոր գործարարները, անկախ նրանից, թե որ կուսակցությունն էին ներկայացնում, անհատապես պայքարում էին միմյանց դեմ, եթե անգամ նրանք ներկայացնում էին նույն կուսակցությունը³⁰: Այս քննարկումն ավարտելով՝ պետք է նշել, որ նման ընտրական համակարգը բերեց այնպիսի արդյունքի, ինչը հակառակն է այս ընտրական համակարգը ջատագովող անձանց (ակնհայտորեն՝ իշխող կուսակցությունը ներկայացնող) պնդումներին, թե նման ընտրական

²⁹Ֆինանսական, մարդկային և նյութական ռեսուրսների պակասը անհնար են դարձնում նաև ոչ իշխանական կուսակցությունների համար մշակել լուրջ գաղափարական հենքի վրա հիմնված կենսունակ և գրավիչ ծրագրեր:

³⁰Լրատվամիջոցները և տեղական դիտորդները գրանցել են նման թեկնածուների թիմերի միջև բախումներ: Ամենից նշանակլի դեպքերը եղել են այն դեպքերն որոնք գրանցվել են թիվ 5 ընտրական տարածքում (Արարատի մարզ), որտեղ եղել են բախումներ ՀՀԿ-ի կողմից այդ տարածքի տարածքային ցուցակով առաջադրված երեք թեկնածուների թիմերի միջև:

համակարգը կստիպի կուսակցություններին զարգացնել տեղական կառույցները:

2. ԸՕ հոդված 19-ի 4-րդ մասը սահմանում է, որ ընտրական շտաբերը կարող են տեղակայվել այն շինություններում, որտեղ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմիններն են տեղակայված, եթե շինության այդ մասը չի պատկանում նշված մարմիններին: Հաշվի առնելով այն փաստը, որ, որպես կանոն, վերջին ընտրությունների ընթացքում այս կուսակցությունների ընտրական շտաբերը տեղակայված էին այնպիսի շինություններում, որոնք կա՛մ իշխող կոալիցիայի անդամներ էին (հիմնականում՝ Հանրապետական կուսակցության), կա՛մ ղեկավարում էին այդ համայնքը, ապա սա ևս կարող է որակվել որպես վարչական ռեսուրսի չարաշահում³¹:

3. ԸՕ հոդված 27-ի 1-ին մասը սահմանում է նախընտրական քարոզչության ծախսերի այն տեսակները, որոնք պետք է իրականացվեն կուսակցությունների (դաշինքների) նախընտրական հիմնադրամում կուտակված միջոցներից և հրապարակվեն նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրերում: Հետևաբար, նախընտրական քարոզչության ծախսերի մի շարք տեսակներ, ինչպես օրինակ, ընտրական շտաբերի պահպանման ծախսերը, գազը, տրանսպորտային միջոցների ծախսերը, համերգները և այլն, կարող են չհայտարարագրվել:³² Սա կթույլատրի ընտրություններին մասնակցող կուսակցություններին, և առաջին հերթին, առավել հարուստ, իշխող կուսակցությանը խուսափել ԸՕ կողմից սահմանված ծախսերի առավելագույն

³¹Փաստացիորեն, համաձայն ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ-ի 2013թ.-ի փետրվարի ՀՀ նախագահական ընտրությունների Ընտրությունների դիտորդական առաքելության վերջնական զեկույցի հանձնարարական 14-ի (տես <http://www.osce.org/odihr/elections/101314?download=true> էջ 29)՝ “կուսակցության գրասենյակները և ընտրական շտաբերը չպետք է տեղակայվեն պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմիններին պատկանող շինություններում”։ Այնուամենայնիվ, ներկայիս Ընտրական օրենսգրքում այս հանձնարարականը անտեսվել է:

³²Արժե նշել որ ՀՀ առաջին Ընտրական օրենսգրքը (ընդունված 1999թ.-ի փետրվարին) չէր մասնավորեցնում նախընտրական հիմնադրամներից կատարվող ծախսերի տեսակները: ԹԻՀԿ-ի կողմից 2007թ.-ի խորհրդարանական և 2008թ.-ի նախագահական ընտրությունների նախընտրական քարոզչության ֆինանսավորման մոնիտորինգը (որոնք անց էին կացվել համաձայն այդ օրենսգրքի) վեր հանեցին այն, որ այն ժամանակվա (ինչպես նաև ներկա) իշխող Հանրապետական կուսակցությունը և նրա նախագահական թեկնածուն իրականում լրջորեն խախտել էին հնարավոր ծախսաչափի սահմանները որոնք սահմանված էին օրենսգրքով: Այս բացահայտումները օգտագործվեցին ընդդիմության կողմից Սահմանադրական դատարանում, սակայն դատարանը մերժեց դրանք՝ նշելով որպես չապացուցված: Նշված սահմանափակումները կապված ծախսերի տեսակների քանակի հետ ներմուծվեցին երկրորդ Ընտրական օրենսգրքում որն ընդունվեց 2011թ.-ի մայիսին և այնուհետև կրկին անգամ ամրագրվեցին ներկա օրենսգրքում:

չափն անցնելուց³³: Այն նաև գաղտնի է պահում Հայաստանի կուսակցությունների ֆինանսական, հետևաբար, նաև նյութական և մարդկային ռեսուրսների անհավասարության իրական ծավալը, երբ միայն 2-3 կուսակցություններ են իրականում տիրապետում բավականաչափ միջոցների, որպեսզի լինեն կենսունակ և ուժեղ քաղաքական միավորներ: Այս 2-3 կուսակցությունների շարքում չկան իսկապես սկզբունքային ընդդիմադիր կուսակցություններ:

4. ԸՕ հոդված 31-ը սահմանում է, որ եթե դիտորդը (տե՛ս հոդվածի մաս 5-ը) կամ լրագրողը (տե՛ս հոդվածի 8-րդ մասը) աջակցում է որևէ կուսակցությանը կամ էապես խաթարում է տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի գործունեությունը կամ քվեարկության գործընթացը, ապա հանձնաժողովի նախագահը հանձնաժողովի անդամների երկու երրորդի ձայներով ընդունված որոշմամբ կարող է որոշել հեռացնել այդ դիտորդին կամ լրագրողին ընտրատեղամասից քվեարկության օրը կամ ընտրական հանձնաժողովի նիստից: Այս դրույթները լրջորեն սահմանափակում են դիտորդների և լրագրողների գործողությունները և տալիս են լայն հայեցողական լիազորություններ հանձնաժողովի նախագահին՝ առ այն, թե դիտորդի կամ լրագրողի որ գործողությունները կարող են որակվել որպես հանձնաժողովի գործողություններն էապես խաթարող: Առանց հստակորեն սահմանելու, թե որ գործողություններն են համարվում «խաթարող» գործողություններ, հանձնաժողովի նախագահը, հատկապես եթե նա ներկայացնում է իշխող կուսակցությունը, կարող է որակել որպես «խաթարող» դիտորդի կամ լրագրողի այնպիսի գործողությունները, որոնք միտված են թույլ չտալու տեղամասում կատարվող ընտրախախտումները:
5. ԸՕ հոդված 32-ի մաս 3-ը արգելում է դիտորդին կամ լրագրողին (ինչպես նաև այցելուին) միջամտել ընտրական հանձնաժողովի աշխատանքներին կամ

---

³³ Համաձայն Ընտրական օրենսգրքի հոդված 92-ի մաս 4-րդի խորհրդարանական ընտրություններին մասնակցող կուսակցությունների /ղաշինքի/ ծախսերի վերին սահմանափակ հավասար է 500 միլիոն հայկական դրամի /մոտավորապես 1.042.000 ԱՄՆ դոլար/: Հոդված 27-ի մաս 3-ը և 4-ը սահմանում են լուրջ սանկցիաներ, ներառյալ ընտրությունների մասնակցությունից հեռացում այն դեպքի համար եթե գերազանցվել են առավելագույնսահմանաչափերը սահմանված տարբեր ընտրությունների համար տարբեր հոդվածներով օրենսգրքի:

քվեարկության ընթացքին: Այստեղ նույնպես, ինչպես նախորդ դեպքում, «միջամտություն» եզրույթի սահմանման բացակայությունը ընտրական հանձնաժողովին տալիս է հայեցողական լիազորություններ՝ սահմանափակելու լրագրողի կամ դիտորդի գործողությունները, եթե նա վեր է հանում խախտումներ քվեարկության ընթացքում կամ ընտրական հանձնաժողովի աշխատանքում:

6. Օրենսգրքի հոդված 33-ի մաս 3-ը սահմանում է այն պաշտոնյաների շրջանակը, ովքեր չեն կարող լինել վստահված անձ: Ինչպես կարելի է տեսնել, այդ շրջանակը չի ներառում հանրային ծառայողներին, ովքեր, ինչպես վեր հանեցին վերջին խորհրդարանական ընտրությունները, հիմնականում հանդիսանում էին իշխող կոալիցիայի կուսակցությունների վստահված անձինք և իրենց ներկայությունը տեղամասերում կարող էր ունենալ լրացուցիչ ուղղորդող ազդեցություն շարքային շատ ընտրողների վրա: Նույնը վերաբերում է այն հանրային ծառայողներին (տե՛ս հոդված 41-ի մաս 2-ը առ այն, թե ովքեր կարող են լինել հանձնաժողովների անդամներ), ինչպես նաև ուսուցիչներին կամ դպրոցի տնօրեններին, ովքեր հանդիսանում են տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների (ՏՀՀ) անդամներ:
7. Տարածքային ընտրական հանձնաժողովի (ՏաՀՀ) լիազորությունները ՏՀՀ երկու անդամների նշանակման (տե՛ս օրենսգրքի հոդված 44-ի մաս 2-ի 2-րդ կետը), ինչպես նաև ՏՀՀ այն անդամների նշանակման կապակցությամբ, ովքեր չեն նշանակվել օրենսգրքով սահմանված ժամկետներում (տե՛ս նույն հոդված 9-րդ մասը) և ՏՀՀ այն անդամների առումով, ովքեր չեն ներկայացել քվեարկության օրը (տե՛ս նույն հոդվածի մաս 10-ը), կարող է տրամադրել լրացուցիչ առավելություն իշխող կուսակցությանը, քանի որ ՏաՀՀ ձևավորման սկզբունքն անկուսակցականությունն է, ինչը, հաշվի առնելով հայաստանյան իրականությունը, ստիպում է ՏաՀՀ-երին սպասարկել իշխող կուսակցության շահերը (այս պնդումը հաստատվել է վերջին ընտրությունների ընթացքում):
8. Չնայած քվեարկած անձանց ցուցակների հրապարակումը թույլատրեց հայտնաբերել, թե ովքեր են քվեարկել այն անձանց փոխարեն,

որոնք քվեարկության օրը գտնվել են երկրից դուրս, թվում է, որ նման դեպքի ապացուցումը և իրավախախտի պատժումը դարձել է շատ ավելի բարդացված: Հոդված 48-ի 18-րդ մասը պահանջում է, որպեսզի անձը, կուսակցությունը կամ ՀԿ-ն, որը դիտորդություն է իրականացում ընտրություններում և իրավապահ մարմիններին հաղորդում է ներկայացնում հանցագործության մասին, պետք է նաև տրամադրի մեկ լրացուցիչ ծանուցում մեկ այլ անձի կողմից (ենթադրվում է, որ վերջինս պետք է լինի այն ընտրողի ազգականը, ում փոխարեն քվեարկել են), և այդ անձը պետք է նաև ստորագրի սուտ հաղորդում տալու դեպքում քրեական պատասխանատվության ենթարկվելու վերաբերյալ իրազեկված լինելու մասին: Նման պահանջի դեպքում շարքային բազմաթիվ ընտրողներ, վախենալով հետևանքներից, կարող են ձեռնպահ մնալ նման հաղորդումներ ներկայացնելուց, եթե նույնիսկ նրանք հստակ իմանան, որ կոնկրետ այն անձը, ում փոխարեն քվեարկություն է կատարվել, քվեարկության օրը գտնվել է երկրից դուրս: Նաև, եթե անձը, կուսակցությունը կամ ՀԿ-ն հայտնում է նման բազմաթիվ դեպքերի մասին, և եթե հայտնի է դառնում, որ դրանցից մեկը կեղծ է, ապա ողջ դիմումն է մերժվում, և մնացած բոլոր հաղորդումները չեն քննվում: Հաշվի առնելով այն փաստը, որ իրավապահ մարմինները և դատարանները գտնվում են իշխող կուսակցության հսկողության ներքո, ակնհայտ է դառնում, որ այդ կուսակցության ներկայացուցիչների համար մեծ խնդիր չէր կարող լինել քվեարկել այլ ընտրողների փոխարեն, ովքեր գտնվում են երկրից դուրս:

9. Քվեարկության վերահաշվարկի ժամանակացույցը (քվեարկության հաջորդօրվան հաջորդող օրը՝ սկսած ժամը 14:00-ից մինչև քվեարկությանը հաջորդող օրվա հինգերորդ օրվա ժամը 14:00)՝ սահմանված ԸՕ հոդված 50-ի 6-րդ մասով, շատ կարճ է, եթե վերահաշվարկի համար դիմումները շատ լինեն: Այսպիսով, վերահաշվարկի մասին մի շարք դիմումներ չեն կարող բավարարվել, որը հնարավոր կդարձնե հայտնաբերել խախտումների իրական ծավալը:

10. Վերջապես, չնայած ԸՕ հոդված 101-ը թույլատրում է առանձին տեղամասերում վերաքվեարկության անցկացումը կամ նույնիսկ ընտրությունների արդյունքների անվավեր ճանաչումը, եթե խախտումների ծավալը այնպիսին է եղել, որ ազդել է ընտրությունների ելքի վրա, սակայն օրենսգիրքը չի

մասնավորեցնում նման խախտումները: Որպես հետևանք, ԿԸՀ-ն ունի հայեցողական լիազորություն՝ սահմանելու, թեազդել են,արդյոք, խախտումները ընտրությունների ելքի վրա: Այս վերացականությունն առկա էր նաև նախկին Ընտրական օրենսգրքում, և գործնականում առանձին տեղամասերում վերաքվեարկության դեպքերը կամ ընտրություններն անվավեր ճանաչելու դեպքերը եղել են ծայրաստիճան հազվադեպ:

Վարչական ռեսուրսի օրենսդրական չարաշահման մոնիտորինգից զատ ԹԻՀԿ-ն անցկացրել է նաև կարգավորիչ ռեսուրսների չարաշահման մոնիտորինգ: Մոնիտորինգը կենտրոնացած է եղել նախընտրական քարոզչության կարգավորմանն առնչվող ԿԸՀ որոշումների վերլուծության վրա:

Կարգավորիչ ռեսուրսների չարաշահման միակ դեպքը դա ԿԸՀ պաշտոնական պարզաբանումն է՝ կապված երկրի տարբեր քաղաքներ և գյուղեր պաշտոնական ուղևորությունների ընթացքում պետական պաշտոնյաների կողմից քարոզչության իրականացման հետ:³⁴ Ըստ ԿԸՀ-ի (տե՛ս <http://www.elections.am/news/>)՝ պաշտոնական այցելություններ կատարելու ընթացքում աշխատանքային ժամերին քարոզչության իրականացումը օրինական է, եթե պաշտոնյան չի համատեղում իր պարտականությունների իրականացումը քարոզչության հետ: Այնուամենայնիվ, հիմնվելով ինստիտուցիոնալ վարչական ռեսուրսի չարաշահման կոնցեպտի վրա (իսկ աշխատանքային ժամերը հանդիսանում են վարչական ռեսուրսի ամենաարժեքավոր տեսակը) այս բացատրություն ճիշտ չէ, քանի որ եթե քարոզչությունը տեղի է ունենում պաշտոնյայի աշխատանքային ժամերի ընթացքում, ապա դա նշանակում է, որ պաշտոնյան օգտագործում է իր աշխատանքային ժամերը ոչ թե աշխատանքի, այլ քարոզչության համար, հաշվի առնելով, որ նա պարտավոր է իր պաշտոնական պարտականությունները կատարել աշխատանքային ժամերի ընթացքում:

---

³⁴Այս պարզաբանումը հանդիսանում էր պատասխան լրագրողների, կուսակցությունների ներկայացուցիչների և ՀԿ-երի (ներառյալ ԹԻՀԿ-ի) կողմից արված այն հայտարարությունների, ըստ որոնց վարչապետ պրն. Կարապետյանի կողմից քարոզչության իրականացումը Մյունխբի մարզ աշխատանքային օրը կատարած այցելության ընթացքում հանդիսանում է վարչական ռեսուրսի չարաշահում:

2017թ. ապրիլի 2-ի խորհրդարանական ընտրությունները Հայաստանում վեր հանեցին վարչական ռեսուրսի չարաշահման և քարոզարշավին բնորոշ այլ ընտրախախտումների մեծ չափեր: Քաղաքական գործիչների, լրագրողների, քաղաքացիական հասարակության ակտիվիստների, և, ընդհանրապես, հանրության շրջանում, կա այն ընկալումը, որ ընտրությունների արդյունքները մեծապես պայմանավորված էին ընտրողներին կաշառելով և վարչական ռեսուրսի չարաշահումով: Ճշմարտությունից շատ հեռու չի լինի այն պնդումը, որ ընտրական օրենսդրության վերը նշված բարելավումները, որոնք ավելի դժվարացրին բազմակի քվեարկությունը (քվեարկության օրից հետո ընտրացուցակների հրապարակման շնորհիվ) կամ քվեարկության գործընթացում և քվեների հաշվարկի ժամանակ բացահայտ խախտումները (շնորհիվ քվեարկության և քվեների հաշվարկի ողջ գործընթացի տեսանկարահանման), իշխանությունների ներկայացուցիչների համար ազդակ հանդիսացան ավելի շատ հենվել ընտրակաշառքի և վարչական ռեսուրսի չարաշահման վրա: Այդպիսի ընտրախախտումները, որպես կանոն, տեղ են գտնում քարոզարշավի ժամանակ, այսինքն, նախքան քվեարկության օրը, և, հետևաբար, եթե այդ խախտումները ծառայում են իրենց նպատակին, ապա այլևս անհրաժեշտություն չի լինում քվեարկության օրը տեղամասային կենտրոններում դիմելու լայնամասշտաբ խախտումների, որոնք ավելի հեշտ կլինեք գրանցել, հաշվի առնելով քվեարկության օրը մեծ թվով տեղական և միջազգային դիտորդների, վստահված անձանց և լրագրողների ներկայությունն այդ կենտրոններում:³⁵

Այս ընտրությունները մեկ անգամ ևս ապացուցեցին, որ ընտրական օրենսդրության ցանկացած բարելավում մեծապես զուր ջանք է, եթե բացակայում է ազատ և արդար ընտրություններ անցկացնելու քաղաքական կամքը: Ակնհայտ է, որ մեղքի որոշակի բաժին ունեն նաև ոչ իշխանական քաղաքական ուժերը, որոնց ռազմավարությունն այնպիսին էր, որ դրանից դժվար էր եզրակացնել, որ նրանք իսկապես ուզում էին գալ իշխանության: Սակայն, այս իրավիճակի հիմնական պատասխանատուն մնում են իշխանությունները, և նույնիսկ ոչ

---

³⁵Միևնույն ժամանակ, դա չի նշանակում, որ քվեարկության օրը տեղ գտնող ընտրությունների ելքի վրա ազդող այդպիսի խախտումների մասշտաբները փոքր էին: ԹԻՀԿ-ի ընտրություններին առնչվող մեկ այլ ծրագրի (ընտրական թվերի էլեկտրոնային մոնիտորինգի) արդյունքները, ինչպես նաև որոշ այլ փաստեր (օրինակ տարածված խոսակցությունները ֆիկտիվ հասցեների կամ ֆիկտիվ ընտրողների մասին), հուշում են նաև քվեարկության օրը տեղ գտած խախտումների զգալի ծավալների մասին: Սակայն, այդպիսի ընտրախախտումները գրանցելու համար անհրաժեշտ էր հիմնականում ընդդիմադիր քաղաքական ուժերի կողմից իրականացնել լուրջ նախապատրաստական աշխատանք նախքան քվեարկության օրը, և նաև ապահովել դիտորդության և վերահսկողության շատ բարձր որակ քվեարկության օրը: Այդպիսի գործողությունների գնահատումը դուրս էր գտնվում սույն ծրագրի շրջանակներից:

իշխանական համարյա բոլոր քաղաքական ուժերի շատ վատ արդյունքները մեծապես (բայց ոչ ամբողջովին) այդ ուժերի համակարգային բնույթ կրող թերֆինանսավորման հետևանք էին: «Համակարգային թերֆինանսավորում» արտահայտության օգտագործումը նշանակում է, որ Հայաստանի ներկա քաղաքական համակարգը, որը բնութագրվում է, ինչպես արդեն նշվել է, որպես կիսակոնսոլիդացված ավտորիտար համակարգ, օգտագործում է բոլոր օրինական և ոչ օրինական միջոցները՝ վերացնելու ընդդիմադիր կուսակցությունների լուրջ ֆինանսավորման ցանկացած հեռանկար, դարձնելով նրանց անմրցունակ իշխող քաղաքական ուժի դեմ իշխանության համար պայքարում:

Հետևաբար, պրակտիկորեն անհնար է հավատալ, որ ցանկացած առաջարկություն՝ ուղղված վարչական ռեսուրսի չարաշահման սահմանափակմանը, կուսակցությունների նկատմամբ իշխանությունների վերահսկողության թուլացմանը, բիզնեսի և քաղաքականության տարանջատմանը կամ ընտրությունների ժամանակ ընտրողներին ընտրակաշառք բաժանելուն վերջ տալուն, պատշաճ կերպով կյանքի կկոչվի: Հայաստանի համար այս ծայրահեղ բացասական երևույթը կարող է հաղթահարվել միայն համակարգի վերնից կամ ներքևից իրական ժողովրդավարացման միջոցով: Այս ժողովրդավարացումը պետք է զուգակցվի խորը և համակարգային բնույթ կրող սոցիալ-տնտեսական և վարչական բարեփոխումների հետ, քանի որ աղքատության և սոցիալական անհավասարության առկա շատ բարձր մակարդակները, թույլ միջին խավի առկայությունը և հանրային ծառայողները, որոնց աշխատանքային հեռանկարները կախված են հիմնականում իրենց վերադասի նկատմամբ հավատարմությունից, և ոչ թե օրենքներին և կանոնակարգերին նրանց ենթարկվելուց, մշտապես կլինեն վարչական ռեսուրսի չարաշահման նախապայմանները:

Առաջարկություններ անելուց ձեռնպահ մնալու մեկ այլ, բավականին կարևոր պատճառը ժամանակի գործոնն է: Նոր ընտրական օրենսգիրքը ուժի մեջ է մտել միայն մեկ տարի առաջ, իսկ հաջորդ խորհրդարանական ընտրությունները տեղի կունենան 2022 թվականին: Ինչպես միջազգային փորձն է ցույց տալիս, սովորաբար ընտրական օրենսդրությունը փոփոխելուն ուղղված գործունեությունը սկսվում է հաջորդ ընտրություններից ոչ շուտ, քան երկու տարի առաջ: Հետևաբար, դժվար թե ընտրական բարեփոխումների մասին լուրջ քննարկումներ կլինեն 2020 թվականից շուտ, եթե իհարկե, չլինեն ֆորս մաժորային իրավիճակներ:

Սակայն ասվածը չի նշանակում, որ կուսակցությունները պետք է ձեռքերը ծալած նստեն և սպասեն ավելի հարմար ժամանակներին: Ակնհայտ է, որ նրանք չպետք է ինտենսիվ կերպով ներգրավվեն առկա իրավական կարգավորումները փոփոխելու լոբինգի մեջ, քանի որ, ինչպես պրակտիկական բազմաթիվ անգամ ցույց է տվել, իրավական փոփոխությունները չփոփոխվող

քաղաքական ենթատեքստում ոչնչի չեն բերի: Կուսակցությունները պետք է ուղղակի սկսեն զբաղվել ամենօրյա տաղտկալի կուսակցական աշխատանքով, փոխանակ ընտրողներին հինգ տարին մեկ, մեկ ամսից պակաս տևող քարոզարշավների ժամանակ հիշելու: Դա կարող է լինել միակ առաջարկությունը, որի կյանքի կոչումը կարող է օգնել էապես կրճատելու ընտրությունների ժամանակ վարչական ռեսուրսի չարաշահման մասշտաբները: Բացի այդ, պետք կլինի նաև միջազգային կազմակերպությունների և օտարերկրյա պետությունների դիվանագիտական առաքելությունների ճնշումը գործող իշխանությունների վրա որպեսզի վերջ տրվեն հալածանքներն այն ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց նկատմամբ, ովքեր նվիրատվություններ են կատարում ընդդիմադիր կուսակցությունների օգտին:

ՀԱՎԵԼՎԱԾ 1

Վարչական ռեսուրսի ուղղակի կամ անուղղակի չարաշահման դեպքերի քանակը և նախընտրական քարոզչության ընթացքում այլ ընտրախախտումների քանակը՝ դիտարկված լրատվամիջոցների և տեղական դիտորդների կողմից

Չարաշահում/խախտման տեսակը Տեղեկատվության աղբյուրը	Լրատվա միջոցներ	Տեղական դիտարկո ղներ	Ընդհա նուր
Ընտրական հանձնաժողովների անդամների մասնակցությունը նախընտրական քարոզչությանը	0	27	27
Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների պաշտոնյաների մասնակցությունը կուսակցությունների շտաբերի աշխատանքներին աշխատանքային ժամերին	1	28	29
Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմնի պաշտոնյաների մասնակցությունը նախընտրական քարոզչության գործողություններին աշխատանքային ժամերին	0	30	30
Դատավորների, դատախազների, իրավապահմարմինների և այլ պետական կառույցների պաշտոնյաների, որոնց արգելված է մասնակցել նախընտրական քարոզչությանը, մասնակցությունը նման գործողություններին	0	9 ³⁶	9
Բարձրաստիճան պաշտոնյաների աշխատանքային այցերի օգտագործումը քարոզչական նպատակներով	1	4	5
ՏԻՄ կառույցների աշխատակիցների /բժիշկներ, բուժքույրեր, մանկապարտեզի աշխատակազմ և այլն/ նախընտրական քարոզչությանը աշխատանքային ժամերին	2	18	20
Կրթական կառույցների աշխատակազմների/ուսուցիչներ, դասախոսներ, բուհերի ղեկավարներ, ուսանողներ/ մասնակցությունը նախընտրական քարոզչությանը և	8 ³⁷	45	53

³⁶Նշված բոլոր 9 դեպքերում պաշտոնյաները պարզապես մասնակցում էին կուսակցական ակտիվիստների երթերին:

³⁷Երկու դեպքում դպրոցների տնօրենները ենթարկվել են զգուշացման և մեկ դեպքում էլ պատգամավորության թեկնածուն նախազգուշացվել է ԿԸՀ կողմից:

կուսակցության շտաբերի աշխատանքին աշխատանքային ժամերին			
Ոչ-իշխանական կուսակցությունների համար խոչընդոտներ իրենց նախընտրական շտաբերի հիմնադրման կապակցությամբ կամ քարոզչական միջոցառումների անցկացման համար տարածքների տրամադրման առումով	5 ³⁸	13 ³⁹	18
Նախընտրական շտաբերի տեղեկայումբ պետական և/կամ տեղական ինքնակազմարման կառույցներում և/կամ շինություններում, որոնք պատկանում են պետական կամ ՏԻՄ մարմիններին /գրադարաններ, համայնքի ժամանցային կենտրոններ և այլն/	1	10	11
Պետական միջոցների օգտագործումը քարոզչական նպատակներով /փոխադրամիջոցներ, հեռախոսներ, ֆաքսեր և այլն/	2	20	22
Ընտրողներին կաշառք խոստանալը և/կամ կաշառք տալը գումարի, ապրանքների կամ ծառայության տեսքով	37	53	90
Պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից քաղաքացիների կյանքի որակի բարելավման համար միջոցների գործադրում	6	32	38
Պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կազմակերպված համերգներ, մարզական և այլ զանգվածային միջոցառումներ նախընտրական քարոզչության ընթացքում	0	17	17
Վերոնշյալ միջոցառումների ընթացքում քարոզչության անցկացման դեպքեր	0	9	9
Սպառանալիքներ, ահաբերկումներ կամ ճնշման այլ տեսակների կիրառում ոչ-իշխանական կուսակցությունների անդամների և/կամ նրանց ազգականների հանդեպ՝ ոստիկանության կամ այլ իրավապահ մարմինների կողմից	7	4	11

³⁸ Բոլոր գրանցված դեպքերը պայմանավորված են ոչ թե պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմիններով կամ պաշտոնյաներով, այլ շինությունների սեփականատեր անհատներով կամ մասնավոր կազմակերպությունների ղեկավարներով:

³⁹ Խոչընդոտներ ստեղծողները մնացել են անհայտ:

Սպառանալիքներ, ահաբեկումներ կամ ճնշման այլ տեսակների կիրառում ոչ-իշխանական կուսակցությունների անդամների և/կամ նրանց ազգականների հանդեպ՝ պետական կամ համայնքային պաշտոնյաների կողմից	6 ⁴⁰	2	8
Սպառնալիքներ, ահաբեկումներ կամ ճնշման այլ տեսակների կիրառում ոչ-իշխանական կուսակցությունների անդամների և/կամ նրանց ազգականների հանդեպ՝ բիզնեսի տերերի կողմից	1	2	3
Սպառնալիքներ, ահաբեկումներ կամ ճնշման այլ տեսակների կիրառում պետական և համայնքային աշխատակիցների կողմից՝ քվեարկելու կոնկրետ կուսակցության /դաշինքի/ օգտին	10	16	26
Սպառնալիքներ, ահաբեկումներ կամ ճնշման այլ տեսակների կիրառում պետական և համայնքային պաշտոնյաների հանդեպ՝ քարոզչական միջոցառումներին մասնակցելու նպատակով	0	6	6
Սպառնալիքներ, ահաբեկումներ կամ ճնշման այլ տեսակների կիրառում համայնքային կառույցների աշխատակազմերի հանդեպ՝ մասնակցելու նախընտրական միջոցառումներին նպատակով	0	8	8
Սպառնալիքներ, ահաբեկումներ կամ ճնշման այլ տեսակի կիրառում քաղաքացիների նկատմամբ, որպեսզի նրանք մասնակցեն քարոզչական միջոցառումներին կամ քվեարկեն կոնկրետ կուսակցության կամ դաշինքի օգտին	2 ⁴¹	5	7
Սպառնալիքներ, ահաբեկումներ կամ ճնշման այլ տեսակի կիրառում կրթական կառույցների ղեկավարության հանդեպ, որպեսզի նրանք մասնակցեն քարոզչական միջոցառումներին կամ քվեարկեն կոնկրետ կուսակցության կամ դաշինքի օգտին	4	10	14
Սպառնալիքներ, ահաբեկումներ կամ ճնշման այլ տեսակների կիրառում ուսուցիչների, դասախոսների, ուսանողների, աշակերտների ծնողների, մանկապարտեզների և բժշկական հաստատությունների աշխատակազմերի և/կամ նրանց	2	21	23

⁴⁰6-ից 5-ի դեպքում ճնշում գործադրող կառույցը կամ անձը չէր նշվել: Ոչ-իշխանական կուսակցության ակտիվիստ վրա հարձակված անհատը (մեկ դեպք) պաշտոնապես որևէ կուսակցության հետ կապված չէր:

⁴¹Մեկ դեպքում ճնշում էր գործադրվել բանտի խցակիցների հանդեպ:

ազգականների հանդեպ նրանց վերադասների կողմից, որպեսզի նրանք մասնակցեն քարոզչական միջոցառումներին			
Սպառնալիքներ, ահաբեկումներ կամ ճնշման այլ տեսակների կիրառում ուսուցիչների, դասախոսների, ուսանողների, աշակերտների ծնողների, մանկապարտեզների և բժշկական հաստատությունների աշխատակազմերի և/կամ նրանց ազգականների հանդեպ նրանց վերադասների կողմից, որպեսզի նրանք քվեարկեն կոնկրետ կուսակցության կամ դաշինքի օգտին	2	11	13
Սպառնալիքներ, ահաբեկումներ կամ ճնշման այլ տեսակի կիրառում սեփական աշխատակիցների հանդեպ բիզնեսի տերերի կողմից, որպեսզի նրանք քվեարկեն կոնկրետ կուսակցության կամ դաշինքի օգտին	3	14	17
Քաղաքացիների անձնագրերի կամ նույնականացման քարտերի հավաքում որոշակի կառույցների կամ անհատների կողմից բարեգործական կամ այլ նպատակներով	0	14	14
Որոշակի կառույցների կամ անհատների /օրինակ՝ համատիրությունների աշխատակիցների կամ թաղային հեղինակությունների /կողմից քաղաքացիների անձնական տվյալների ցուցակագրումը՝ ուղղորդելու, որպեսզի վերջիններս ձայն տան կոնկրետ կուսակցությանը կամ դաշինքին	0	11	11
Բախումներ թեկնածուների թիմերի միջև ⁴²	6	0	6

⁴²Ընդգրկում է և բախումները միևնույն կուսակցության ռեյտինգային թեկնածուների թիմերի միջև և տարբեր կուսակցությունների ռեյտինգային թեկնածուների միջև: